

**ΑΝΩΤΑΤΟ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΚΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟ ΙΔΡΥΜΑ
ΚΑΛΑΜΑΤΑΣ**

ΣΧΟΛΗ ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ

ΤΜΗΜΑ ΧΡΗΜΑΤΟΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ ΚΑΙ ΕΛΕΓΚΤΙΚΗΣ

ΠΤΥΧΙΑΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

**«ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ ΤΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ ΚΡΙΣΗΣ & ΥΦΕΣΗΣ ΣΤΗΝ
ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ 2008-2013. ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ ΓΙΑ ΕΞΟΔΟ
ΑΠΟ ΤΗΝ ΚΡΙΣΗ»**

ΣΠΟΥΔΑΣΤΗΣ: ΚΟΚΚΙΝΟΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ, ΑΜ: 2007016

ΕΠΙΒΛΕΠΩΝ ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ: ΛΥΓΓΙΤΣΟΣ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ

ΟΚΤΩΒΡΙΟΣ 2013

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η παρούσα εργασία έχει σαν κύριο στόχο να σκιαγραφήσει τις αιτίες της οικονομικής ύφεσης στην οποία έχει περιέλθει η χώρα σήμερα, λαμβάνοντας υπόψη ιστορικά παρόμοιες καταστάσεις κρίσης, καθώς επίσης να παρουσιάσει τις επιπτώσεις της σε διάφορα μεγέθη της οικονομίας προσπαθώντας παράλληλα να δώσει μια προοπτική για έξοδο από τη κρίση στο άμεσο μέλλον.

Το ελληνικό κράτος στη δεύτερη δεκαετία του 21^{ου} αιώνα βρέθηκε σε μια από τις δυσκολότερες οικονομικές συνθήκες. Το μέλλον της χώρας εξαρτάται από τρίτους ενώ οι συνέπειες της ύφεσης ενισχύουν όλο και περισσότερο το κλίμα αβεβαιότητας και ανασφάλειας. Όμως δεν είναι η πρώτη φορά που το μικρό αυτό κράτος έχει βρεθεί σε παρόμοια κατάσταση. Ήδη από την εποχή του Χαρίλαου Τρικούπη (1893) και του Ελευθερίου Βενιζέλου (1932) η πτώχευση είχε χτυπήσει την πόρτα. Ο εσωτερικός και εξωτερικός δανεισμός είναι οι βασικές αιτίες παρόλα αυτά οι εκάστοτε κυβερνήσεις συνέχισαν να δανείζονται χωρίς να αναλογιστούν τις συνέπειες οι οποίες αποδυνάμωσαν την οικονομία της χώρας για άλλη μια φορά. Όσον αφορά τις προοπτικές, σίγουρα η έξοδος της Ελλάδας από την κρίση είναι ένα εξαιρετικά φιλόδοξο και ίσως ελάχιστα ρεαλιστικό σενάριο, ωστόσο με καλή διαχείριση και σωστό οικονομικό και κοινωνικό προγραμματισμό υπάρχει ελπίδα να επιτευχθεί μακροπρόθεσμα σταθεροποίηση.

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

Ευχαριστώ θερμά τον επιβλέποντα καθηγητή μου **κύριο Λυγγίτσο Αλέξανδρο** για την υπομονή, υποστήριξη και πολύτιμη καθοδήγησή του.

Επιπρόσθετα, αφιερώνω την πτυχιακή μου εργασία στους γονείς μου που μου συμπαραστάθηκαν σε όλα τα χρόνια της φοίτησης μου στο Α.Τ.Ε.Ι Καλαμάτας.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΠΕΡΙΛΗΨΗ	2
ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ	3
ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ.....	4
ΕΙΣΑΓΩΓΗ	6
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ	8
ΒΑΣΙΚΕΣ ΕΝΝΟΙΕΣ	8
1.1. Η ΕΝΝΟΙΑ ΤΟΥ ΟΡΟΥ «ΚΡΙΣΗ».....	8
1.2. Η ΕΝΝΟΙΑ ΤΟΥ ΟΡΟΥ «ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΚΡΙΣΗ»	9
1.3. ΔΗΜΟΣΙΟΣ ΔΑΝΕΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΔΗΜΟΣΙΟ ΧΡΕΟΣ	10
1.4. ΠΤΩΧΕΥΣΗ ΚΡΑΤΟΥΣ – ΧΡΕΟΚΟΠΙΑ	13
1.5. ΑΠΟ ΤΟ ΒΡΕΤΤΟΝ WOODS ΣΤΟ ΔΙΕΘΝΕΣ ΝΟΜΙΣΜΑΤΙΚΟ ΤΑΜΕΙΟ (ΔΝΤ).....	14
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ	18
ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΑΝΑΣΚΟΠΗΣΗ	18
2.1. ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΑΝΑΣΚΟΠΗΣΗ ΠΑΓΚΟΣΜΙΩΝ ΚΡΙΣΕΩΝ.....	18
2.1.1 ΤΟ ΚΡΑΧ ΤΟΥ 1929.....	19
2.2. ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΑΝΑΣΚΟΠΗΣΗ ΚΡΙΣΕΩΝ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΑΣ.....	22
2.2.1 Η ΔΙΑΚΥΒΕΡΝΗΣΗ ΤΟΥ Χ. ΤΡΙΚΟΥΠΗ ΚΑΙ ΤΟ «ΔΥΣΤΥΧΩΣ ΕΠΤΩΧΕΥΣΑΜΕΝ»	22
2.2.3 Η ΔΙΑΚΥΒΕΡΝΗΣΗ ΤΟΥ ΕΛ. ΒΕΝΙΖΕΛΟΥ ΚΑΙ Η ΠΤΩΧΕΥΣΗ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΑΣ ΤΟ 1932	25
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ	29
Η ΠΡΟΣΦΑΤΗ ΙΣΤΟΡΙΑ.....	29
3.1. ΤΑ ΑΙΤΙΑ ΤΗΣ ΔΙΕΘΝΟΥΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ ΚΡΙΣΗΣ.....	29
3.2 ΟΝΕ - ΣΥΜΦΩΝΟ ΣΤΑΘΕΡΟΤΗΤΑΣ ΚΑΙ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ.....	33
3.3 ΣΥΣΣΩΡΕΥΣΗ ΔΗΜΟΣΙΟΥ ΧΡΕΟΥΣ, ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟΙ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΟΙ ΠΑΡΑΓΟΝΤΕΣ.....	35

3.4 Η ΕΛΛΑΔΑ ΠΡΙΝ ΤΗΝ ΚΡΙΣΗ	40
3.5 ΤΟ ΧΡΟΝΙΚΟ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΚΡΙΣΗΣ ΧΡΕΟΥΣ ΚΑΙ Η ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗ ΤΗΣ	43
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΕΤΑΡΤΟ.....	49
ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ ΚΑΙ ΠΡΟΟΠΤΙΚΕΣ.....	49
4.1. ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ ΤΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ ΥΦΕΣΗΣ ΣΕ ΒΑΣΙΚΑ ΜΕΓΕΘΗ ΤΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ	49
4.2. Η ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΣΗΜΕΡΑ.....	51
4.3. ΠΡΟΟΠΤΙΚΕΣ ΚΑΙ ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ ΓΙΑ ΕΞΟΔΟ ΑΠΟ ΤΗ ΚΡΙΣΗ	53
ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ.....	59
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	62
ΙΣΤΟΣΕΛΙΔΕΣ	64
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ	65

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Αφορμή της παρούσας εργασίας είναι η παγκόσμια χρηματοπιστωτική κρίση που ξέσπασε στα μέσα του 2007 στην αγορά ενυπόθηκων δανείων στις ΗΠΑ και εντάθηκε από το φθινόπωρο του 2008, με αποτέλεσμα να γίνει εμφανής στην ελληνική οικονομία βυθίζοντας τη χώρα σε περίοδο παρατεταμένης ύφεσης.

Βέβαια η χώρα στο παρελθόν είχε δημιουργήσει όλες εκείνες τις προϋποθέσεις οι οποίες θα επέτρεπαν μια οικονομική κατάρρευση ανεξάρτητα από την παγκόσμια κρίση που ξέσπασε. Η εσωτερική οικονομία της Ελλάδας βρισκόταν σε αποσύνθεση. Το υψηλό ποσοστό δημοσίου χρέους το οποίο προήλθε από την αύξηση του εξωτερικού δανεισμού απέδειξε ότι η χώρα για άλλη μια φορά όσον αφορά τη δημοσιονομική πειθαρχία απέτυχε παταγωδώς.

Πριν όμως παρουσιάσουμε την πρόσφατη ιστορία και πώς αυτή οδήγησε τη χώρα στη δυσμενή θέση που βρίσκεται σήμερα, είναι χρήσιμο να εξετάσουμε πολύ σύντομα δύο περιόδους σταθμούς της ελληνικής οικονομίας κατά τις οποίες η χώρα κήρυξε πτώχευση αδυνατώντας να εξυπηρετήσει και πάλι τον εξωτερικό δανεισμό. Όλα αυτά θα τεθούν σε ένα ευρύτερο πλαίσιο, αυτό των παγκόσμιων κρίσεων και είναι χρήσιμο να εξετασθεί πώς αυτές έχουν επηρεάσει κατά τους αιώνες το παγκόσμιο οικονομικό γίνεσθαι.

Όσον αφορά τις προοπτικές, σίγουρα η έξοδος της Ελλάδας από την κρίση είναι ένα εξαιρετικά φιλόδοξο και ίσως ελάχιστα ρεαλιστικό σενάριο αφού απαιτούνται προϋποθέσεις που σήμερα τουλάχιστον είναι δύσκολο να πραγματοποιηθούν. Ωστόσο, η κοινή λογική λέει πως η χώρα χρειάζεται μια μακροχρόνια στρατηγική στηριζόμενη στα φυσικά συγκριτικά της πλεονεκτήματα, στους εκπαιδευμένους ανθρώπους της και στον πολιτισμό της. Και από τη στιγμή που η βασική πολιτική επιλογή είναι η παραμονή της χώρας στην Ευρωζώνη, είναι απαραίτητο να σχεδιαστούν και να εφαρμοσθούν πολιτικές που θα ξεπερνούν τα όρια των συμβατικών δεσμεύσεων με τους δανειστές της. Αυτές οι πολιτικές πρέπει αφενός να εντάσσονται σε ένα συνολικό σχεδιασμό μακροχρόνιας στόχευσης και αφετέρου σε έναν σχεδιασμό άμεσης απόδοσης, προκειμένου να υπάρξουν άμεσες λύσεις σε επείγοντα προβλήματα, όπως η μείωση της ανεργίας, η έξοδος από την ύφεση με επενδύσεις και η αύξηση των εξαγωγών.

Στο πρώτο κεφάλαιο θα γίνει μια σύντομη αναφορά σε κάποιους βασικούς όρους που μας καταδυναστεύουν τα τελευταία χρόνια, όπως κρίση, οικονομική κρίση, δημόσιο χρέος, δημόσιο έλλειμμα, χρεοκοπία. Επίσης γίνεται αναφορά στο Διεθνές Νομισματικό Ταμείο έτσι ώστε να γίνει ξεκάθαρος ο ρόλος του και ο σκοπός του στη σημερινή πραγματικότητα.

Στο δεύτερο κεφάλαιο θα γίνει μια σύντομη ιστορική ανασκόπηση των παγκόσμιων κρίσεων από το 19^ο αιώνα και μετά προκειμένου να αποδειχθεί ότι η ιστορία και μάλλον και η οικονομία κάνει κύκλους. Για τον ίδιο λόγο θα γίνει μια βιβλιογραφική ανασκόπηση της εποχής του Χ. Τρικούπη και του Ελ. Βενιζέλου, δυο μεγάλων πολιτικών που οδήγησαν το ελληνικό κράτος σε καθεστώς χρεοκοπίας κατά τη διακυβέρνησή τους.

Στο τρίτο κεφάλαιο, μας απασχολεί η σημερινή κατάσταση που επικρατεί στην Ελλάδα. Πώς ξεκίνησε η οικονομική κρίση, ποια ήταν η κατάσταση στη χώρα πριν, τι ρόλο παίζει η ΟΝΕ στις εξελίξεις.

Στο τέταρτο και τελευταίο κεφάλαιο θα γίνει μια προσπάθεια απεικόνισης των βασικότερων επιπτώσεων στην ελληνική οικονομία μετά τη παρατεταμένη ύφεση των τελευταίων ετών καθώς και μια σκιαγράφηση της σημερινής δεινής κατάστασης που έχει περιέλθει η χώρα. Επίσης προτείνονται κάποιες διαρθρωτικές κινήσεις, κάποια ίσως μέτρα που πρέπει να ληφθούν για να έχει η χώρα μια προοπτική να βγει από τη βαθιά ύφεση.

Στα συμπεράσματα γίνεται μια προσπάθεια εντοπισμού των ομοιοτήτων και των διαφορών των κρίσεων που έχει βιώσει η Ελλάδα, καθώς και μια γενική θεώρηση σχετικά με τους παράγοντες που οδήγησαν στην πρόσφατη κρίση που ξέσπασε το 2008 και τους λάθος χειρισμούς στα πλαίσια της ΟΝΕ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ

ΒΑΣΙΚΕΣ ΕΝΝΟΙΕΣ

1.1. Η ΕΝΝΟΙΑ ΤΟΥ ΟΡΟΥ «ΚΡΙΣΗ»

Πριν προχωρήσουμε στη μελέτη των περιόδων κρίσεως του ελληνικού κράτους και πριν ακόμη αναφερθούμε στα αίτια της διεθνούς οικονομικής κρίσης που οδήγησαν στη σημερινή κατάσταση, θα ήταν χρήσιμο να αναφερθούμε σε κάποιες βασικές έννοιες, όπως κρίση, οικονομική κρίση, δημόσιο χρέος, δημόσιο έλλειμμα, χρεοκοπία που τόσο συχνά αναφερόμαστε σε αυτές και προφανώς επηρεάζουν την οικονομική κατάσταση κάθε χώρας.

Με τον όρο «κρίση» εννοούμε ένα ποιοτικό σημείο καμπής, ένα ρήγμα στη συνήθη διαδικασία αλλαγής. Ο όρος «κρίση» προέρχεται από την ιατρική. Στα ελληνικά η αρχική σημασία του όρου αναφέρεται σε ένα σημείο καμπής μιας ασθένειας όπου «είναι αβέβαιη η έκβαση: θάνατος ή ανάρρωση». Η κρίση απαντάται σε μια νόσο «όταν η νόσος αυξάνει σε ένταση, φεύγει, μετατρέπεται σε μια άλλη ή λήγει». Από ιατρική σκοπιά λοιπόν, η κρίση δεν είναι αναγκαστικά κάτι κακό. Αναφέρεται μάλλον στην ανομοιογένεια της πορείας μιας ασθένειας, στην κατά διαστήματα διακοπή μιας σχετικά σταθερής κατάστασης, σε στιγμές έντασης, εξέλιξης προς το καλύτερο ή το χειρότερο. Σε στιγμές στις οποίες ένας τρόπος εξέλιξης διακόπτεται και ένας άλλος (πιθανόν) εγκαθιδρύεται: στιγμές αγωνίας και στιγμές ελπίδας.

Όταν χρησιμοποιείται η έννοια της κρίσης στην ανάλυση της κοινωνικής και ιστορικής εξέλιξης, δεν αναφέρεται απλά σε «δύσκολους καιρούς» αλλά σε σημεία καμπής. Επιστάται η προσοχή στις ασυνέχειες τις ιστορίας, στις διακοπές της εξέλιξης, στις ρήξεις, στις διακυμάνσεις της έντασης του χρόνου. Η χρήση της

έννοιας της κρίσης προϋποθέτει την αντίληψη ότι η ιστορία δεν είναι γραμμική και προβλέψιμη, αλλά γεμάτη αλλαγές κατεύθυνσης και περιόδους έντονης μεταβολής¹.

1.2. Η ΕΝΝΟΙΑ ΤΟΥ ΟΡΟΥ «ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΚΡΙΣΗ»

Τον 19^ο αιώνα ο όρος χρησιμοποιήθηκε από τον Μαρξ για να χαρακτηρίσει τη δυσλειτουργία-αρρώστια της οικονομίας. Ως «οικονομική κρίση» μπορεί να χαρακτηριστεί η φάση καθόδου, το φαινόμενο κατά το οποίο μια οικονομία χαρακτηρίζεται από μια διαρκή και αισθητή μείωση της οικονομικής της δραστηριότητας. Όταν λέμε οικονομική δραστηριότητα αναφερόμαστε σε όλα τα μακροοικονομικά μεγέθη της οικονομίας, όπως η απασχόληση, το εθνικό προϊόν, οι τιμές, οι επενδύσεις κ.λπ. Ο βασικότερος δείκτης οικονομικής δραστηριότητας είναι οι επενδύσεις, οι οποίες, όταν αυξομειώνονται, συμπαρασύρουν μαζί τους και όλα τα υπόλοιπα οικονομικά μεγέθη.

Η οικονομική κρίση αποτελεί λοιπόν τη μία από τις δύο φάσεις των οικονομικών διακυμάνσεων και συγκεκριμένα τη φάση της καθόδου, όταν δηλαδή η οικονομική δραστηριότητα βρίσκεται σε μια συνεχή συρρίκνωση.

Οι οικονομικές διακυμάνσεις ορίζονται ως οι διαδοχικές αυξομειώσεις της οικονομικής δραστηριότητας μέσα σε μια οικονομία. Λέγονται αλλιώς και κυκλικές διακυμάνσεις ή οικονομικοί κύκλοι. Οι Άγγλοι αποδίδουν το φαινόμενο με τον όρο «business cycles», ακριβώς για να τονίσουν την ιδιαίτερη βαρύτητα των επενδύσεων στην εξέλιξη του οικονομικού κύκλου. Από πολύχρονες στατιστικές παρατηρήσεις διαπιστώθηκε ότι οι οικονομικοί κύκλοι διαρκούν περίπου από 7 έως 11 χρόνια².

¹ John Holloway, «Κρίση, Φετιχισμός, Ταξική Σύνθεση»

² «Οικονομική κρίση», <http://el.wikibooks.org/wiki/%>

1.3. ΔΗΜΟΣΙΟΣ ΔΑΝΕΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΔΗΜΟΣΙΟ ΧΡΕΟΣ

Για την πραγματοποίηση των στόχων τους οι δημόσιοι φορείς χρησιμοποιούν διάφορα μέσα, με διαφορετική το καθένα αποτελεσματικότητα στην προώθηση των επιμέρους στόχων. Τα μέσα δράσης αυτά των δημόσιων φορέων, τα ταξινομούμε συνήθως σε κάποιες κατηγορίες. Μια βασική κατηγορία δημοσιονομικών μέσων είναι οι δημόσιες δαπάνες. Ο ρόλος των δημοσίων δαπανών είναι σημαντικός και καθοριστικός στην αποτελεσματικότητα και την επίδραση της δημοσιονομικής πολιτικής στην οικονομική δραστηριότητα.

Οι πιο σημαντικές πηγές χρηματοδότησης των δημοσίων δαπανών της κυβέρνησης είναι:

- ✓ η είσπραξη των φόρων,
- ✓ η δημιουργία δημοσιονομικού ελλείμματος
- ✓ και η έκδοση νέου χρήματος.

Ο δημόσιος δανεισμός αποτελεί τη δεύτερη σημαντική πηγή χρηματοδότησης των δημοσίων δαπανών μετά τους φόρους. Η σημασία του μάλιστα αυξήθηκε σημαντικά τη τελευταία εικοσαετία, οπότε αυξήθηκαν σημαντικά οι δημόσιες δαπάνες, ενώ η αύξηση των φορολογικών εσόδων ήταν σχετικά μικρότερη σε όλες τις χώρες του κόσμου. Στο παρελθόν μάλιστα, ο δημόσιος δανεισμός χρησιμοποιούνταν για την κάλυψη μόνο μέρους των δαπανών για επενδύσεις, ενώ το υπόλοιπο καλυπτόταν από αποταμίευση του δημοσίου. Αντίθετα, τα τελευταία χρόνια τα έσοδα από δημόσιο δανεισμό καλύπτουν εν μέρει και τρέχουσες δαπάνες, γιατί η αποταμίευση του κράτους είναι αρνητική.

Τα δημοσιονομικά ελλείμματα προκύπτουνε λοιπόν όταν η κυβέρνηση χρηματοδοτεί μέρος των δαπανών για την άσκηση δημοσιονομικής πολιτικής όχι με φόρους, αλλά με την έκδοση και την πώληση δημοσίων ή κυβερνητικών ομολογιών (government bonds) στον ιδιωτικό τομέα. Με άλλα λόγια, η κυβέρνηση έχει τη δυνατότητα να χρηματοδοτεί μέρος των εξόδων της με δανεισμό από τον ιδιωτικό τομέα ο οποίος κατέχει το χρέος του δημοσίου τομέα. Βέβαια, η εγχώρια κυβέρνηση μπορεί επίσης να δανειστεί και από το εξωτερικό, οπότε στην περίπτωση αυτή το χρέος της κυβέρνησης είναι εξωτερικό (external dept). Στο μέλλον, η κυβέρνηση είναι υποχρεωμένη να πληρώσει στους κατόχους των δημοσίων ομολογιών όχι μόνο

το αρχικό ποσό των ομολογιών, αλλά και κάποιο επιτόκιο επί των ομολογιών αυτών. Το απόθεμα των δημοσίων ομολογιών τα οποία η κυβέρνηση πρέπει να πληρώσει αποτελεί το δημόσιο χρέος του δημόσιου τομέα. Συγκεκριμένα, δημόσιο χρέος μιας χώρας είναι ο συσσωρευμένος δανεισμός των παρελθόντων ετών. Αυτό σημαίνει ότι η δημιουργία δημοσιονομικών ελλειμμάτων οδηγεί στην αύξηση του δημοσίου χρέους (Mankiw, 2002).

Η κάθε μορφή δανεισμού έχει διαφορετική επίδραση στη διανομή του εισοδήματος. Ο δημόσιος δανεισμός, όπως είπαμε, μπορεί να προέρχεται είτε από πηγές του εσωτερικού είτε του εξωτερικού. Ο εσωτερικός δανεισμός δεν αυξάνει τους συνολικούς πόρους της οικονομίας, ενώ ο εξωτερικός τους αυξάνει. Όταν οι δημόσιοι φορείς δανείζονται από εσωτερικές πηγές, χρησιμοποιούν πόρους που θα μπορούσαν να χρησιμοποιηθούν στον ιδιωτικό τομέα της οικονομίας αν φυσικά υπήρχε αρκετή ενεργός ζήτηση. Αντίθετα όταν το δημόσιο δανείζεται από το εξωτερικό, χρησιμοποιεί νέους πόρους που προέρχονται από ξένες πηγές. Επίσης ο εσωτερικός δανεισμός μειώνει την αγοραστική δύναμη και επηρεάζει αρνητικά την ενεργό ζήτηση, ενώ ο εξωτερικός δανεισμός δεν ασκεί καμία επίδραση στην ενεργό ζήτηση της οικονομίας.

Ο εξωτερικός δανεισμός ασκεί συναλλαγματικές επιδράσεις στην οικονομία βελτιώνοντας το ισοζύγιο πληρωμών στην περίοδο που συνάπτεται ένα δάνειο, αλλά συνεπάγεται συναλλαγματική επιβάρυνση της οικονομίας κατά την εξόφληση του δανείου, γιατί το δημόσιο θα πρέπει να χρησιμοποιήσει ένα μέρος από τους διαθέσιμους συναλλαγματικούς πόρους για την εξυπηρέτηση του δανείου αυτού. Βέβαια, όταν ο εξωτερικός δανεισμός χρησιμοποιείται για τη χρηματοδότηση παραγωγικών επενδύσεων, συμβάλλει στην οικονομική ανάπτυξη της χώρας και επίσης, στην αύξηση των εξαγωγών και την υποκατάσταση των εισαγωγών. Επομένως η επιβάρυνση του ισοζυγίου πληρωμών από τα τοκοχρεολύσια για την εξυπηρέτηση του δανείου μπορεί να καλύπτεται, με συνέπεια να μην υπάρχει πραγματική συναλλαγματική επιβάρυνση της οικονομίας, ή αν υπάρχει να είναι σχετικά περιορισμένη. Τέλος, με τον εσωτερικό δανεισμό οι δημόσιοι φορείς χρησιμοποιούν κεφάλαια που ανήκουν σε κατοίκους της χώρας και επομένως οι τόκοι που πληρώνουν περιέρχονται σε κατοίκους της ίδιας χώρας. Αντίθετα στην περίπτωση του εξωτερικού δανεισμού οι τόκοι περνούν σε κατοίκους ξένων χωρών (Θ. Γεωργακόπουλος, 2005).

Μεταξύ φορολογίας και δημόσιου δανεισμού υπάρχουν δύο βασικές διαφορές. Η πρώτη διαφορά είναι ότι ο δημόσιος δανεισμός αποτελεί εκούσια μεταβίβαση πόρων από τους ιδιωτικούς φορείς στο δημόσιο, η οποία γίνεται με την καταβολή ειδικής αντιπαροχής, δηλαδή του τόκου, ενώ η φορολογία αποτελεί αναγκαστική εισφορά χωρίς αντίστοιχη ειδική αντιπαροχή. Η διαφορά αυτή έχει ιδιαίτερη σημασία από την άποψη των επιδράσεων που ασκούν οι δύο αυτές πηγές χρηματοδότησης των δαπανών στην οικονομία. Έτσι η φορολογία ασκεί πιθανόν σημαντικότερες αρνητικές επιδράσεις πάνω στα κίνητρα για εργασία, αποταμίευση και επένδυση από ότι ασκεί ο δημόσιος δανεισμός. Πραγματικά, η επιβολή ενός φόρου μειώνει το πραγματικό εισόδημα των εργαζομένων και επηρεάζει συνήθως αρνητικά την προσφορά εργασίας, τις αποταμιεύσεις και τις επενδύσεις. Αντίθετα επειδή ο δανεισμός του δημοσίου είναι συνήθως εκούσιος δεν επηρεάζει τα κίνητρα αυτά σημαντικά.³ Η δεύτερη σημαντική διαφορά μεταξύ φορολογίας και δημόσιου δανεισμού είναι ότι με τη φορολογία γίνεται οριστική κάλυψη του κόστους των δημοσίων δαπανών και οριστική κατανομή του κόστους αυτού μεταξύ των πολιτών. Έτσι κάθε πολίτης επιβαρύνεται οριστικά με το κόστος αυτό, ανάλογα με τη φορολογική του συμβολή. Αντίθετα, με τον δημόσιο δανεισμό δεν καλύπτεται οριστικά το κόστος των δημοσίων δαπανών, αλλά γίνεται απλώς μια προχρηματοδότησή τους. Η οριστική κάλυψη του κόστους αυτού γίνεται αργότερα, όταν το κοινωνικό σύνολο καλείται να καταβάλει τους φόρους για την πληρωμή των τοκοχρεολυσίων.

Ιδιαίτερα σε περιπτώσεις όπου το χρέος είναι αρκετά υψηλό και είναι δύσκολο για τη κυβέρνηση να μειώσει το δημόσιο χρέος μέσω της δημιουργίας πρωτογενών πλεονασμάτων, η κυβέρνηση αναγκάζεται να χρηματοδοτήσει τα δημοσιονομικά ελλείμματα και το δημόσιο χρέος με τη δημιουργία νέου χρήματος (monetization of public dept), ενέργεια που οδηγεί σε πληθωριστικές πιέσεις. Αυτό

³ Βέβαια ο δημόσιος δανεισμός δεν είναι πάντοτε εκούσιος, αλλά πολλές φορές περιέχει το στοιχείο του εξαναγκασμού, όπως και η φορολογία. Αυτό γίνεται λ.χ. στις περιπτώσεις που το κράτος εκδίδει ένα ομολογιακό δάνειο και αναγκάζει τους ιδιωτικούς φορείς, όπως τους δημόσιους υπαλλήλους ή διάφορες επιχειρήσεις να αγοράσουν ομολογίες του δημοσίου. Κυρίως όμως γίνεται στην περίπτωση που το κράτος δανείζεται κρυφά από την κεντρική τράπεζα, με την έκδοση νέου χρήματος. Στην περίπτωση αυτή ο δανεισμός του κράτους έχει το στοιχείο του εξαναγκασμού, μπορεί μάλιστα να θεωρηθεί σαν μια μορφή φορολογίας.

σημαίνει πως ένα υψηλό ποσοστό χρέους αποτελεί τροχοπέδη για σταθερότητα των τιμών αφού δημιουργεί πιέσεις για χρηματοδότηση του δημοσίου χρέους με την έκδοση νέου χρήματος. Ωστόσο, στα πλαίσια μιας αξιόπιστης Ευρωπαϊκής Νομισματικής Ένωσης όπου η νομισματική πολιτική ασκείται από την Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα, ο κίνδυνος πληθωριστικού φόρου από μια αύξηση της ποσότητας χρήματος ή μιας υποτίμησης του νομίσματος δεν υφίσταται (Mankiw, 2002).

1.4. ΠΤΩΧΕΥΣΗ ΚΡΑΤΟΥΣ – ΧΡΕΟΚΟΠΙΑ

Η κρατική πτώχευση σημαίνει ότι το κράτος δεν είναι σε θέση να πληρώσει στο ακέραιο τους δανειστές του, εννοώντας το κεφάλαιο που δανείστηκε συν τους τόκους που υποσχέθηκε να καταβάλλει στη χρονική στιγμή που συμφωνήθηκε. Σε αυτή τη περίπτωση, το κράτος καλεί τους δανειστές του σε διαπραγματεύσεις για αναδιάρθρωση του χρέους. Με άλλα λόγια, για μια νέα συμφωνία που μπορεί να συμπεριλαμβάνει τα εξής:

- ✓ μείωση του επιτοκίου, χωρίς αύξηση του χρόνου αποπληρωμής
- ✓ αναβολή της αποπληρωμής, χωρίς αύξηση των συνολικών τόκων
- ✓ μείωση του προς επιστροφή κεφαλαίου.

Και στις τρεις περιπτώσεις, έχουμε αυτό που λέμε αναγκαστικό «κούρεμα» (haircut). Μετά από μια τέτοια κατάσταση, προφανώς το κράτος θα δυσκολευτεί να ξανά δανειστεί από ιδιώτες για κάποιο χρονικό διάστημα, έως ότου δηλαδή οι ιδιώτες αποκτήσουν εμπιστοσύνη ότι θα πάρουν πίσω τα χρήματά τους. Όσο το κράτος δεν μπορεί να δανείζεται, έπειτα από ένα «κούρεμα» το οποίο ακολουθεί την «πτώχευση», αναγκάζεται να μην έχει πρωτογενές έλλειμμα. Δηλαδή να μην ξοδεύει, χωρίς να υπολογίζονται τα τοκοχρεολύσια, περισσότερα από τους φόρους που εισπράττει⁴. Συνεπώς εξαρτάται μόνο από τα εισοδήματα του και ακόμη, η έλλειψη εμπιστοσύνης προς το ίδιο το κράτος έχει ως συνέπεια μια φυγή κεφαλαίου από τη χώρα. Επίσης άμεση επίπτωση είναι η στάση πληρωμών, στην οποία εκ των

⁴ «Κρίσης Λεξιλόγιο», Γιάννης Βαρουφάκης, σελ. 120-121

πραγμάτων οδηγείται η χώρα μια που υπάρχουν άδεια ταμεία και δεν υπάρχει η δυνατότητα επιπλέον δανεισμού. Η πτώχευση ενός κράτους επιβαρύνει όλους τους πιστωτές του, το ίδιο το κράτος, την οικονομία και τους πολίτες του.

Η βασικότερη αιτία χρεοκοπίας ενός κράτους είναι η υπερχρέωσή του⁵. Αυτό μπορεί να συμβεί εξαιτίας πολλών παραγόντων όμως η χρεοκοπία μπορεί να είναι κυρίως αποτέλεσμα μιας σειράς ετών ελλειμματικών προϋπολογισμών, κατά τη διάρκεια των οποίων το κράτος δαπανούσε περισσότερα από όσα εισέπραττε, ενώ χρηματοδοτούσε τα ελλείμματα του με συνεχώς αυξανόμενα δάνεια (ομόλογα) από τους πολίτες, τις τράπεζες, από επενδυτές και από άλλα κράτη⁶.

Σημαντικό είναι να τονιστεί ότι τα αποτελέσματα της χρεοκοπίας ενός κράτους έχουν παγκόσμιες επιδράσεις και δεν μένουν μόνο στα όρια του χρεοκοπημένου κράτους.

1.5. ΑΠΟ ΤΟ BREYTON WOODS ΣΤΟ ΔΙΕΘΝΕΣ ΝΟΜΙΣΜΑΤΙΚΟ ΤΑΜΕΙΟ (ΔΝΤ)

Η επίτευξη των στόχων της μακροοικονομικής πολιτικής, όπως η σταθερότητα των τιμών, η πλήρης απασχόληση των παραγωγικών συντελεστών, η επίτευξη ικανοποιητικών ρυθμών οικονομικής ανάπτυξης κ.ά. εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από την ομαλή λειτουργία του διεθνούς νομισματικού συστήματος. Ο όρος «διεθνές νομισματικό σύστημα» περιλαμβάνει τους διεθνείς χρηματοπιστωτικούς θεσμούς, τη συναλλαγματική ισοτιμία των νομισμάτων και τις διεθνείς συμφωνίες και κανόνες τα οποία επηρεάζουν τις χρηματικές συναλλαγές στα πλαίσια της παγκόσμιας οικονομίας. Δεδομένου ότι κάθε χώρα αποτελεί αναπόσπαστο τμήμα της παγκόσμιας οικονομίας και συναλλάσσεται με πολλές χώρες, αναπόφευκτο είναι οι

⁵ «Πτώχευση – χρεοκοπία κράτους: Τι σημαίνει, ποιες οι αιτίες και ποιες οι συνέπειες», διαθέσιμο στο <http://www.eklogika.gr/page/greekcrisis/xreokopia-proxeysi>

⁶ Βασίλης Βιλιάρδος, Οικονομία και Πολιτική, διαθέσιμο στο <http://viliardos.capitalblogs.gr/search.asp>

ανισοροπίες του διεθνούς νομισματικού συστήματος να επηρεάζουν τη συμπεριφορά των διάφορων μακροοικονομικών της μεγεθών. Το ΔΝΤ, ο Οργανισμός Παγκόσμιου Εμπορίου, η Παγκόσμια Τράπεζα κ.ά. αποτελούν θεσμούς του παγκόσμιου οικονομικού συστήματος και επηρεάζουν με τις αποφάσεις τους τις χρηματικές ροές μεταξύ διαφόρων χωρών⁷.

Σημαντικό είναι σε αυτό το σημείο να εξετάσουμε τη δημιουργία του Διεθνούς Νομισματικού Ταμείου, τα αίτια που οδήγησαν στην ίδρυσή του και τους σκοπούς που εξυπηρετεί, αφού σήμερα διαδραματίζει καθοριστικό ρόλο στην εξέλιξη της ελληνικής αλλά και της παγκόσμιας τάξης πραγμάτων.

Τα θεμέλια του διεθνούς νομισματικού συστήματος μπήκαν το 1944 στο New Hampshire της περιοχής Bretton Woods των ΗΠΑ, όπου αντιπρόσωποι 44 χωρών μεταξύ των οποίων οι ΗΠΑ και η Μ. Βρετανία συναντήθηκαν προκειμένου να θέσουν τα θεσμικά πλαίσια και τους «κανόνες παιχνιδιού» του διεθνούς νομισματικού συστήματος, το οποίο λειτούργησε αμέσως μετά τη λήξη του Β' Παγκοσμίου Πολέμου και στη διεθνή βιβλιογραφία είναι γνωστό ως *σύστημα Bretton Woods*⁸. Αποτέλεσμα αυτών των διαπραγματεύσεων ήταν να σχεδιαστεί το διεθνές νομισματικό σύστημα σταθερών ισοτιμιών που επιβίωσε μέχρι τη 15^η Αυγούστου 1971 καθώς επίσης να ιδρυθούν δύο σημαντικοί φορείς οικονομικής πολιτικής που επιβιώνουν μέχρι και σήμερα, η Παγκόσμια Τράπεζα και το ΔΝΤ.

Το σύστημα σταθερών ισοτιμιών του Bretton Woods όταν δημιουργήθηκε ήταν ένα σύστημα το οποίο προσδιόριζε σταθερές ισοτιμίες μεταξύ των νομισμάτων των χωρών που συμμετείχαν σε αυτό. Σύμφωνα με αυτό το σύστημα, κάθε χώρα που συμμετείχε αναλάμβανε την υποχρέωση να ασκήσει τέτοια νομισματική πολιτική που να διατηρεί τη συναλλαγματική της ισοτιμία σταθερή σε μια καθορισμένη τιμή, με μέγιστη απόκλιση 1% σε σχέση με το χρυσό. Ένα ομαλό και προβλέψιμο διεθνές κλίμα ήταν ο στόχος του συστήματος αυτού. Το νέο σύστημα άρχισε να φέρνει τα αναμενόμενα αποτελέσματα με τη μορφή της ανάπτυξης στο διεθνές εμπόριο, την οικονομική ανάπτυξη και τις επενδύσεις όμως είχε ως αποτέλεσμα στα τέλη της δεκαετίας του 1960 το εμπορικό ισοζύγιο των ΗΠΑ όχι μόνο να ισοσκελιστεί αλλά

⁷ «Διεθνείς Οικονομικές Σχέσεις», Γ. Βάμβουκας, σελ.539-540

⁸ «Διεθνείς Οικονομικές Σχέσεις», Γ. Βάμβουκας, σελ.554

να γίνει ελλειμματικό. Έτσι, θύμα των διεθνών ανισορροπιών έγιναν οι ίδιες οι ΗΠΑ και το σύστημα εγκαταλείφθηκε⁹.

Κάπως έτσι φτάσαμε στο σημερινό και γνωστό σε όλους μας ΔΝΤ, οι σκοποί ίδρυσης του οποίου ήταν να διευκολύνει την ανάπτυξη νέων συστημάτων πληρωμών μεταξύ των διαφόρων χωρών, να συμβάλει στην ανάπτυξη του διεθνούς εμπορίου, να συντελεί στη νομισματική σταθερότητα της διεθνούς οικονομίας και να βοηθά τις χώρες-μέλη του να αντιμετωπίζουν σοβαρά οικονομικά προβλήματα¹⁰. Παράλληλα, το ΔΝΤ είχε και έχει πρωταρχικό σκοπό τη δανειοδότηση οικονομιών που δεν κατάφεραν (λόγω ελλειμμάτων) να διατηρήσουν από μόνα τους (κάνοντας χρήση των αποθεματικών τους σε δολάρια) τη συμφωνημένη ισοτιμία του νομίσματος τους με το δολάριο. Βέβαια, από τότε προβλεπόταν ότι τα δάνεια του ΔΝΤ θα δίνονταν μόνο κάτω από πολύ συγκεκριμένους όρους, οι οποίοι θα εγγυούνταν την αποπληρωμή τους¹¹.

Η προσέγγιση του ΔΝΤ έχει δεχτεί πολλές επικρίσεις. Σύμφωνα με πολλούς υποστηρικτές του ΔΝΤ, κάποιες από αυτές τις επικρίσεις είναι αποτέλεσμα του ότι οι περισσότεροι άνθρωποι δεν γνωρίζουν καλά τις λειτουργίες και τους στόχους του ΔΝΤ, και αυτό οφείλεται στην έλλειψη διαφάνειας εντός του ΔΝΤ, καθώς και στην περίπλοκη φύση του διεθνούς οικονομικού συστήματος γενικότερα. Οι εισηγήσεις για βελτίωση αυτής της κατάστασης περιλαμβάνουν τη μείωση των οικονομολόγων, οι οποίοι, πολλοί φοβούνται, ότι χρησιμοποιούν τις χώρες του αναπτυσσόμενου κόσμου ως πειραματόζωα. Από την άλλη, κάποιος φοβούνται ότι οι αλλαγές αυτές που προτείνονται εισάγουν θέματα που είναι περισσότερο πολιτικά παρά οικονομικά και τα οποία έχουν ήδη οδηγήσει σε οικονομικές κρίσεις¹².

Επίσης, πολλοί οικονομικοί αναλυτές ασκούν κριτική στο γεγονός ότι η οικονομική βοήθεια δίνεται πάντοτε υπό διάφορες προϋποθέσεις (conditionalities), περιλαμβανομένων των Προγραμμάτων Διαρθρωτικής Προσαρμογής (Structural Adjustment Programs). Οι προϋποθέσεις, υποστηρίζεται, παρεμποδίζουν την κοινωνική σταθερότητα και επομένως και τους δεδηλωμένους στόχους του ΔΝΤ, ενώ

⁹ Robert Gilpin, 2002, «Παγκόσμια Πολιτική Οικονομία», σελ. 289

¹⁰ «Διεθνείς Οικονομικές Σχέσεις», Γ. Βάμβουκας, σελ.557

¹¹ «Κρίσης Λεξιλόγιο», Γιάννης Βαρουφάκης, σελ. 28-29

¹² «Διεθνές Νομισματικό Ταμείο», <http://el.wikipedia.org/wiki/>

τα Προγράμματα Διαρθρωτικής Προσαρμογής οδηγούν σε αύξηση της φτώχειας στις χώρες που δέχονται τη βοήθεια¹³.

¹³ «IMF Conditionality: Theory and Evidence», Axel Dreher, *Public Choice*, Vol. 141, No. 1/2 (Oct., 2009), pp. 233-267, διαθέσιμο στο <http://www.jstor.org>

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ

ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΑΝΑΣΚΟΠΗΣΗ

2.1. ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΑΝΑΣΚΟΠΗΣΗ ΠΑΓΚΟΣΜΙΩΝ ΚΡΙΣΕΩΝ

Οι σύγχρονες οικονομικές κρίσεις δεν ξεκινούν τον 20^ο αιώνα αλλά τον 19^ο αιώνα. Έντονοι οικονομικοί κύκλοι, με παρόμοιες επιπτώσεις στην πολιτική και κοινωνική ζωή, όπως αυτές που βιώνουμε σήμερα, και με αρκετά σταθερή περιοδικότητα, έκαναν αισθητή την εμφάνισή τους κατά τη διάρκεια του 19ου αιώνα.

Το 1847, το τέλος της πρώτης επενδυτικής φάσης του αγγλικού σιδηροδρομικού δικτύου προκάλεσε σημαντικές αναταράξεις στις τότε χρηματοπιστωτικές αγορές. Λίγα χρόνια αργότερα, το 1873, παρόμοιοι λόγοι προκάλεσαν μια εξάχρονη οικονομική ύφεση στις ΗΠΑ, ως αποτέλεσμα της υποχώρησης μιας κερδοσκοπικής φούσκας που στηρίχτηκε επίσης στη συνεχόμενη ανάπτυξη του σιδηροδρομικού δικτύου μετά το τέλος του Αμερικανικού Εμφυλίου Πολέμου (1861-1865). Η κατάρρευση του τραπεζικού κολοσσού Jay Cooke & Co., ύστερα από την αδυναμία του να ρευστοποιήσει ομόλογα της εταιρείας Northern Pacific Railways, αξίας εκατομμυρίων δολαρίων, συμπάρεσυρε σε πτώχευση και άλλα τραπεζικά ιδρύματα της εποχής, προκαλώντας παρατεταμένη ύφεση στην οικονομία. Κατόπιν, το 1890, το χαρτοφυλάκιο της λονδρέζικης τράπεζας Barings' Bank εκτιμήθηκε ως επισφαλές, λόγω του ότι περιείχε υπερβολική ποσότητα ομολόγων της Αργεντινής και της Ουρουγουάης. Παρόλο που η τράπεζα διεσώθη τότε με την αποφασιστική παρέμβαση της Τράπεζας της Αγγλίας, το γεγονός δημιούργησε έντονη αναξιοπιστία στις αγορές και κλυδωνισμούς στις χρηματαγορές. (Τελικά η τράπεζα Barings' πτώχευσε έναν αιώνα αργότερα, το 1995, ύστερα από ένα όργιο κερδοσκοπικών αγοραπωλησιών ενός μοναχικού υπαλλήλου της που εργαζόταν στο γραφείο της τράπεζας στη Σιγκαπούρη).

Το 1893, ακόμα μία χρηματοοικονομική φούσκα, συνδεδεμένη με την αδιάκοπη χρηματοδότηση για την κατασκευή σιδηροδρομικών γραμμών, «σκάει»

προκαλώντας έξαρση της ανεργίας στις ΗΠΑ, μαζικές απεργίες και αλλαγή του πολιτικού σκηνικού. Η ύφεση που ακολούθησε διήρκεσε περίπου τρία χρόνια ενώ ανακόπηκε από μια οικονομική μεγέθυνση για ακόμη μία δεκαετία, έως το 1907 οπότε και συνέβη μια απότομη πτώση στο χρηματιστήριο αξιών της Νέας Υόρκης, με τον χρηματιστηριακό δείκτη να χάνει το 50% της αξίας του και να διαχέει πανικό. Το τελευταίο περιστατικό στάθηκε η αιτία για τη δημιουργία ενός κεντρικού τραπεζικού φορέα στις ΗΠΑ, λίγα χρόνια αργότερα, της γνωστής ακόμα και σήμερα Ομοσπονδιακής Τράπεζας, γνωστή και ως FED, ενός οργανισμού αντίστοιχου με την Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα¹⁴.

2.1.1 ΤΟ ΚΡΑΧ ΤΟΥ 1929

Κατά τη δεκαετία του 1920 ενώ η Ευρώπη περνούσε μια σειρά από κρίσεις μετά το τέλος του Α' Παγκοσμίου Πολέμου, η Αμερικανική οικονομία αισιοδοξούσε στηριζόμενη στους ανερχόμενους δείκτες της Wall Street και στις εισηγμένες επιχειρήσεις κολοσσούς του αμερικανικού χρηματιστηρίου. Η βιομηχανία της είχε παρουσιάσει μεγάλη ανάπτυξη, πράγμα που δημιούργησε αυξημένο πλεονάζον εισόδημα για να νοικοκυριά, το οποίο με τη σειρά του διοχετεύθηκε στο χρηματιστήριο. Η μεγάλη αυτή εισροή κεφαλαίων οδήγησε στον πενταπλασιασμό των τιμών των μετοχών μεταξύ του 1923 και του 1929. Ο δείκτης βιομηχανίας Dow Jones έφτασε τις 381,17 μονάδες στις 3 Σεπτεμβρίου 1929. Δημιουργήθηκε έτσι μια τεράστια φούσκα αξιών με τις επιχειρήσεις να δανείζονται υπέρογκα ποσά, τις τράπεζες να δανείζονται για να δανείζουν. Κάπως έτσι η αγορά κατέρρευσε.

Η κρίση είχε καταστροφικές επιπτώσεις τόσο στον ανεπτυγμένο όσο και στον αναπτυσσόμενο κόσμο. Επηρεάστηκε το διεθνές εμπόριο, καθώς επίσης και τα εισοδήματα των ανθρώπων, τα έσοδα από φόρους, οι τιμές και τα κέρδη. Η οικονομία πόλεων ανά τον κόσμο επλήγη, ιδίως εκείνων που εξαρτώνταν άμεσα από τη βαριά βιομηχανία. Οι κατασκευές σταμάτησαν, οι κτηνοτροφικές-αγροτικές εργασίες

¹⁴ «Κρίσης Λεξιλόγιο», Γιάννης Βαρουφάκης, σελ. 77-78

υποχώρησαν λόγω πτώσης των τιμών στις σοδειές κατά 40% με 60%. Οι περιοχές που εξαρτώνταν από τον πρωτογενή τομέα υπέφεραν περισσότερο.

Η «μαύρη Πέμπτη» της 24ης Οκτωβρίου 1929 θα περάσει απαρατήρητη στην Ελλάδα. Το ίδιο και οι επόμενες «μαύρες» μέρες για τα διεθνή χρηματιστήρια. Τα πρώτα τηλεγραφήματα των ξένων πρακτορείων περί χρηματιστηριακού πανικού θα δημοσιευτούν στον ελληνικό τύπο σχεδόν μία εβδομάδα μετά τη θυελλώδη έναρξη του κραχ.

Καθυστερημένες ήταν και οι επιπτώσεις της κρίσης στην ελληνική οικονομία, αλλά και την πολιτική. Για πολλούς και διάφορους λόγους, που αφορούν τον χαρακτήρα και τη δομή της οικονομίας της (κυρίως γεωργική, περιορισμένη βιομηχανία, κατεξοχήν ελλειμματική στις εξωτερικές συναλλαγές, εξαρτημένη από τον δανεισμό κ.ά.). Ενώ η κρίση απλώνεται στον χρηματιστηριακό τομέα, στον τραπεζικό και την πραγματική οικονομία όλοι οι αρμόδιοι, ακόμη και το 1931, υποστηρίζουν ότι η Ελλάδα έχει αποφύγει τις χειρότερες συνέπειες. Μάλιστα προβάλλονται ως απόδειξη καλής οικονομικής κατάστασης της χώρας οι τρεις συνεχόμενοι ισοσκελισμένοι προϋπολογισμοί (1929-1931).

Άργησαν πάρα πολύ πολιτικοί και οικονομολόγοι να αντιληφθούν ότι η παλιά διεθνής οικονομική τάξη είχε ανατραπεί. Ίσως αυτή να είναι και η μεγαλύτερη ομοιότητα μεταξύ της κρίσης του 1929-1933 και των ημερών μας, σε κυβερνητικό επίπεδο.

Ο πανικός καταλαμβάνει το ελληνικό πιστωτικό σύστημα από τις 21 έως τις 26 Σεπτεμβρίου 1931. Δηλαδή, όταν αποφασίζεται η αποσύνδεση της αγγλικής λίρας από τον «χρυσό κανόνα» και αίρεται η μετατρεψιμότητα της δραχμής σε χρυσό (η μετατρεψιμότητα του ελληνικού νομίσματος γινόταν μέσω της στερλίνας). Μέσα σε έξι μέρες η Τράπεζα της Ελλάδος έχασε συνάλλαγμα συνολικής αξίας 3,6 εκατ. δολαρίων. Στο όργιο κερδοσκοπίας και φυγάδευσης κεφαλαίων στο εξωτερικό πρωτοστάτησαν όχι μόνο Έλληνες μεγαλοκαπιταλιστές, αλλά και τράπεζες¹⁵.

Η μεγάλη κρίση τερματίστηκε σε διαφορετικό χρόνο. Οι περισσότερες χώρες εφήρμοσαν προγράμματα ανακούφισης και η πολιτική τους ζωή πέρασε αναταραχές,

¹⁵ Οι «μαύρες μέρες» του 1929-1933, εφημερίδα Έθνος, διαθέσιμο στο <http://www.ethnos.gr>

εξωθώντας την ιδεολογία στα άκρα. Σε ορισμένα κράτη, οι απελπισμένοι πολίτες στράφηκαν προς εθνικιστικές ιδεολογίες, όπως τον Αδόλφο Χίτλερ, με αποτέλεσμα την έναρξη του Β' Παγκοσμίου Πολέμου¹⁶.

Μετά τις αρχές της δεκαετίας του 1980 κάνουν την εμφάνισή τους οι κρίσεις δεύτερης γενιάς. Το διεθνές πρόβλημα χρεών που ανέκυψε στη Μεξικανική χρηματοπιστωτική κρίση του 1982 εξαπλώθηκε με γοργούς ρυθμούς σε ολόκληρο τον αναπτυσσόμενο κόσμο, ιδιαίτερα στη Λατινική Αμερική και σε πολλές αφρικανικές και ανατολικοευρωπαϊκές χώρες. Όταν οι αραβικές πετρελαιοπαραγωγές χώρες προέβησαν σε αιφνίδια και απότομη άνοδο των τιμών του πετρελαίου το 1973, δημιουργήθηκαν σοβαρά ελλείμματα στο ισοζύγιο πληρωμών των λιγότερο ανεπτυγμένων χωρών. Η απόφαση της Ομοσπονδιακής Κεντρικής Τράπεζας το φθινόπωρο του 1979 επίσπευσε πράγματι την κρίση, όταν μετακινήθηκε από μια χαλαρή σε μια αυστηρή νομισματική πολιτική προκειμένου να καταπολεμήσει τον υπερπληθωρισμό. Οι λιγότερο ανεπτυγμένες χώρες οφειλέτες επιβαρύνθηκαν ξαφνικά με την καταβολή τεράστιων τόκων επί των δανείων τους, τους οποίους δεν ήταν σε θέση να καταβάλλουν λόγω της παγκόσμιας κάμψης και της απώλειας εισοδήματος από τις εξαγωγές τους. Οι συνέπειες της κρίσης του χρέους των λιγότερο ανεπτυγμένων χωρών τη δεκαετία του 1980 είχε καταστρεπτικό αντίκτυπο σε πολλές αναπτυσσόμενες χώρες και συνακόλουθα είχε επίσης βαθιές επιπτώσεις για τις οικονομικές πολιτικές των λιγότερο ανεπτυγμένων χωρών, τον ρόλο του ΔΝΤ στην οικονομική ανάπτυξη και τις σχέσεις ανάμεσα στις βιομηχανικές και τις αναπτυσσόμενες οικονομίες¹⁷.

¹⁶ «Παγκόσμια οικονομική ύφεση 1929», <http://el.wikipedia.org>

¹⁷ Robert Gilpin, 2002, «Παγκόσμια Πολιτική Οικονομία», σελ. 384-385

2.2. ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΑΝΑΣΚΟΠΗΣΗ ΚΡΙΣΕΩΝ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΑΣ

2.2.1 Η ΔΙΑΚΥΒΕΡΝΗΣΗ ΤΟΥ Χ. ΤΡΙΚΟΥΠΗ ΚΑΙ ΤΟ «ΔΥΣΤΥΧΩΣ ΕΠΤΩΧΕΥΣΑΜΕΝ»

Ο Χαρίλαος Τρικούπης αποτέλεσε μία από τις σημαντικότερες προσωπικότητες του ελληνισμού. Γεννήθηκε στο Ναύπλιο, καταγόταν όμως από το Μεσολόγγι. Ο Τρικούπης κυριάρχησε στην πολιτική σκηνή της Ελλάδας 19 χρόνια από το 1875 έως το 1894, παίρνοντας τη θέση του πρωθυπουργού επτά συνολικά φορές (1875, 1878, 1880, 1882 – 1885, 1886 – 1890, 1892, 1893 – 1895) και κυβέρνησε τη χώρα για σχεδόν 10 χρόνια από τα 20 αυτής της περιόδου. Το 1882 εξασφάλισε απόλυτη πλειοψηφία στη Βουλή, οπότε και ξεκίνησε το εκσυγχρονιστικό του πρόγραμμα. Ο ίδιος εναλλασσόταν στην εξουσία από τότε μέχρι και το 1895 με τον Θεόδωρο Δηλιγιάννη, γεγονός το οποίο υπονόμει το έργο του. Στην τελευταία του κυβέρνηση δεν μπόρεσε να αντεπεξέλθει στις οικονομικές υποχρεώσεις που είχε δημιουργήσει έναντι των ξένων δανειστών με συνέπεια να επέλθει η πτώχευση της Ελλάδας με την ιστορική φράση του "δυστυχώς επτωχεύσαμεν"¹⁸. Η κατάληξη αυτή ανάγκασε το 1898 την Ελλάδα στην αποδοχή του Διεθνούς Οικονομικού Ελέγχου (ΔΟΕ) ο οποίος υποχρέωσε τη χώρα σε πολιτική αυστηρότητας λιτότητας, ως το 1910 τουλάχιστον, για να καταργηθεί τυπικά μετά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο.

Ο Τρικούπης ήταν υπέρ της οικονομικής ανάπτυξης. Εκπροσωπούσε γαιοκτημονικά συμφέροντα καθώς και το ελληνικό κεφάλαιο της Διασποράς και ήταν οπαδός της στρατιωτικής ετοιμότητας της χώρας να αντιμετωπίσει προκλήσεις της εξωτερικής πολιτικής που θα οδηγούσαν στη γεωγραφική της επέκταση. Εκμεταλλεύτηκε τη συγκυρία των ωφελειών της «εποχής του κεφαλαίου» στην ευρωπαϊκή οικονομία, που μας οδήγησε στο διεθνή δημόσιο δανεισμό το 1879, για να προωθήσει εκσυγχρονιστικές μεταρρυθμίσεις στην Ελλάδα. Βελτίωσε υποδομές και γενικές συνθήκες παραγωγής, εισήγαγε νομοθεσίες υποβοηθητικές των παραγωγικών προσπαθειών και, γεγονός μεγάλης σημασίας, κατήυθνε υπέρογκους δανειακούς πόρους στην εθνική άμυνα της χώρας, δίνοντας δευτερεύουσα σημασία στην ορθολογική κατανομή και οικονομική χρήση τους.

¹⁸ στοιχεία από «Χαρίλαος Τρικούπης», <http://el.wikipedia.org>

Αντί να αναθεωρήσει το απαρχαιωμένο φορολογικό σύστημα και να επιβάλλει φορολογία στους πολίτες, συνάφθηκαν μεταξύ 1879 και 1890 επτά εξωτερικά δάνεια ονομαστικής αξίας 630 εκατ. δρχ. Αποτέλεσμα ήταν μια παρατεταμένη οικονομική ευμάρεια χάρη στην αφθονία χρήματος και επικερδών τοποθετήσεων, στηριγμένη ωστόσο σε προϋποθέσεις που δεν ήταν αυτονόητο ότι θα ίσχυαν για πάντα.

Οι όροι που έθεταν οι δανειστές όμως ήταν πολύ σκληροί, εξαιτίας των συσσωρευμένων ελληνικών χρεών και της αρνητικής πορείας των ομολόγων των προηγούμενων δανείων. Οι τόκοι αυτών των δανείων έφταναν το 30% της συνολικής τους αξίας και μάλιστα απορροφούσαν το 40% των φορολογικών εσόδων. Η πτώχευση το 1893 επήλθε ως μοιραίο. Οι φιλελεύθεροι οικονομολόγοι της εποχής, επεσήμαιναν ότι η χώρα έπρεπε να δανείζεται μόνον αφού θα είχε ισοσκελίσει τον προϋπολογισμό της. Ωστόσο, στη συλλογική συνείδηση των σύγχρονων Ελλήνων φαίνεται ότι υπερίσχυσε η ρήση του Τρικούπη, ότι ήταν καλύτερος ένας ελλειμματικός προϋπολογισμός που θα εξασφάλιζε ετοιμοπόλεμο στρατεύμα, παρά ένας ισοσκελισμένος. Βέβαια το 1897 η ρήση αυτή δεν απέτρεψε την ήττα του υποτιθέμενου ετοιμοπόλεμου στρατεύματος που συρρίκνωσε πρόσκαιρα την Ελλάδα περίπου στα σύνορα της Μελούνας. Χρειάστηκε νέο δάνειο 170 εκατ. χρυσών φράγκων για να πληρωθεί πολεμική αποζημίωση στην Τουρκία προκειμένου να αποχωρήσει από τα καταληφθέντα εδάφη¹⁹.

Τελικά το Δεκέμβριο του 1893 ο Τρικούπης από τη Βουλή διακήρυξε επίσημα την αδυναμία της Ελλάδας να εκπληρώσει τις υποχρεώσεις της προς τους ξένους πιστωτές της, ενώ τον Ιανουάριο του 1895 υπέβαλε και την παραίτηση του στο Βασιλιά Γεώργιο. Η γενική κατακραυγή εναντίον της πολιτικής του Τρικούπη ήταν τόσο ισχυρή, ώστε στις εκλογές του Απριλίου του 1895, ο ίδιος απέτυχε να εκλεγεί στην περιφέρειά του και από το κόμμα του διασώθηκαν ελάχιστοι. Επομένως με τη

¹⁹ «Από την πτώχευση του 1893 στο Γουδί. Η φούσκα του δανεισμού, η καταστροφική ήττα του 1897, διεθνής οικονομικός έλεγχος και οι προσπάθειες εκσυγχρονισμού.», Μιχάλης Ψαλιδόπουλος, εφημερίδα Καθημερινή, διαθέσιμο στο <http://portal.kathimerini.gr> & στοιχεία από «Χαρίλαος Τρικούπης: το αδιέξοδο του δανεισμού και η χρεοκοπία», διαθέσιμο στο <http://tvxs.gr>

σειρά του αποσύρθηκε από τη πολιτική και εγκαταστάθηκε στις Κάννες της νότιας Γαλλίας όπου πέθανε το Μάρτιο του επόμενου χρόνου²⁰.

✓ Διεθνής Επιτροπή Ελέγχου

Ο Τρικούπης βρισκόταν σε αναζήτηση συμβιβασμού με τους ξένους δανειστές, όταν η επιδείνωση του Κρητικού ζητήματος, καθώς και η εισβολή τον Μάρτιο του 1897 δυνάμεων της Εθνικής Εταιρείας σε οθωμανικά εδάφη, άφησε στον αέρα την αναζήτηση συμβιβαστικής λύσης. Στη σύντομη πολεμική αντιπαράθεση που προκάλεσε αυτή η κήρυξη πολέμου από ιδιώτες, η Ελλάδα υπέστη, ως γνωστόν, πανωλεθρία. Οι εχθροπραξίες τερματίστηκαν στις 7 Μαΐου 1897, ύστερα από επέμβαση της Ρωσίας, καθώς ο οθωμανικός στρατός προχωρούσε νικηφόρα προς τη Λαμία. Στις διαπραγματεύσεις που ακολούθησαν δεν συρρικνώθηκε εδαφικά η χώρα. Αντίθετα η επιβολή Διεθνούς Επιτροπής Ελέγχου, έμελλε να αποτελέσει έναν πρωτόγνωρο πειραματισμό για την Ελλάδα.

Η Διεθνής Επιτροπή Ελέγχου ή, όπως ονομάστηκε αργότερα, Διεθνής Οικονομική Επιτροπή (ΔΟΕ), και στην καθομιλουμένη Διεθνής Οικονομικός Έλεγχος, ήταν το τμήμα που πλήρωσε το ελληνικό κράτος στους δανειστές του και στις έξι Μεγάλες Δυνάμεις της Ευρώπης λόγω της μεσολάβησής τους στις διαπραγματεύσεις για την παύση των εχθροπραξιών. Ήταν επίσης η προϋπόθεση για τη σύναψη νέου δανείου, απαραίτητου για την πληρωμή της πολεμικής αποζημίωσης προς την Τουρκία. Συγχρόνως, οι ευρωπαϊκές δυνάμεις διευθετούσαν μέσω της ΔΟΕ το άλυτο, μέχρι τότε, ζήτημα των χρεών του ελληνικού Δημοσίου προς τους ξένους δανειστές. Είναι προφανές ότι αν δεν είχε προηγηθεί η πτώχευση του 1893, ή αν είχε διευθετηθεί το ζήτημα μέσω διαπραγματεύσεων πριν από το 1897, η διάταξη για την επιβολή διεθνούς επιτροπής οικονομικού ελέγχου δεν θα είχε συμπεριληφθεί σε μια συνθήκη ειρήνης.

Η διευθέτηση, που έγινε αποδεκτή χωρίς πολλές αντιρρήσεις στις 10 Μαρτίου 1898 από το ελληνικό Κοινοβούλιο, στηριζόταν στη λογική ότι θα δίνονταν και νέα

²⁰ «29 Δυτικά», Διαδικτυακή πύλη ενημέρωσης, διαθέσιμο στο <http://www.29dytika.gr>

δάνεια στην Ελλάδα για να αντιμετωπίσει τα προβλήματά της, αλλά ταυτόχρονα και εγγυήσεις αποπληρωμής όλων των οφειλών της²¹.

Επιπλέον και η νομισματική πολιτική της χώρας γινόταν περιοριστική και οι δυνατότητες του Δημοσίου να παρεμβαίνει στην οικονομία περιορίζονταν στο ελάχιστο δυνατό.

2.2.3 Η ΔΙΑΚΥΒΕΡΝΗΣΗ ΤΟΥ ΕΛ. ΒΕΝΙΖΕΛΟΥ ΚΑΙ Η ΠΤΩΧΕΥΣΗ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΑΣ ΤΟ 1932

Ο Ελευθέριος Κ. Βενιζέλος αποτελεί τη μεγαλύτερη πολιτική φυσιογνωμία του 20ου αιώνα. Ο Βενιζέλος (Μουριές Χανίων, 23 Αυγούστου 1864 – Παρίσι, 18 Μαρτίου 1936) ήταν Έλληνας πολιτικός που διετέλεσε πρωθυπουργός της Κρητικής Πολιτείας και επτά φορές πρωθυπουργός της Ελλάδας. Ως πολιτικός διαδραμάτισε σημαντικό ρόλο στο Κρητικό ζήτημα καθώς και στα πολιτικά δρώμενα της Ελλάδας από το 1910 μέχρι και τον θάνατό του.

Στόχος του ίδιου, όπως και του Τρικούπη, ήταν ο εκσυγχρονισμός της χώρας και η αποκατάσταση της δημοκρατίας, θέτοντας τη σταθερότητα του πολιτικού συστήματος πρωταρχικό σκοπό. Το πολιτικό σύστημα που επικρατούσε τη περίοδο εκείνη χαρακτηριζόταν από τις παρεμβάσεις του παλατιού στα εσωτερικά του κράτους κυρίως προς όφελος του βασιλιά και όχι της χώρας. Επίσης, τραγικά γεγονότα συμβαίνουν στην Ελλάδα, όπως οι Βαλκανικοί Πόλεμοι, ο Α΄ Παγκόσμιος Πόλεμος, ο εθνικός διχασμός και η μικρασιατική καταστροφή.

Ο Βενιζέλος, οργάνωσε την επανάσταση στο Θέρισο και το 1910 ανέλαβε την πρωθυπουργία της Κρητικής Πολιτείας, την οποία εγκατέλειψε λίγους μήνες αργότερα για να αναλάβει την πρωθυπουργία στην Ελλάδα κατόπιν προσκλήσεως

²¹ «Διεθνής οικονομικός έλεγχος, 112 χρόνια από τη προηγούμενη επιβολή του», διαθέσιμο στο <http://www.eurocapital.gr> & «Από την πτώχευση του 1893 στο Γουδί. Η φούσκα του δανεισμού, η καταστροφική ήττα του 1897, διεθνής οικονομικός έλεγχος και οι προσπάθειες εκσυγχρονισμού.», Μιχάλης Ψαλιδόπουλος, εφημερίδα Καθημερινή, διαθέσιμο στο <http://portal.kathimerini.gr>

του Στρατιωτικού Συνδέσμου. Από την έναρξη του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου τάχθηκε υπέρ της Αντάντ διαφωνώντας ανοιχτά με την στάση του Βασιλιά. Λόγω αυτής της διαφωνίας, αν και είχε εκλεγεί πρωθυπουργός εκδιώχθηκε με απόφαση του Βασιλιά Κωνσταντίνου Α΄ δημιουργώντας τα γεγονότα του Εθνικού Διχασμού. Επέστρεψε στην πρωθυπουργία την περίοδο 1917 - 1920 αλλά εγκατέλειψε την Ελλάδα μετά την ήττα του στις εκλογές του Νοεμβρίου 1920. Επέστρεψε το 1924 για λίγους μήνες και το 1928 εξελέγη πρωθυπουργός. Τον Ιανουάριο του 1935 έγινε για τελευταία φορά πρωθυπουργός και τον Μάρτιο του ίδιου χρόνου μετά την απόπειρα πραξικοπήματος κατέφυγε στο Παρίσι, όπου και πέθανε²².

Ως πρωθυπουργός της Ελλάδας επέφερε μεταρρυθμίσεις σχεδόν σε όλους τους τομείς του κράτους με κύριο σκοπό την οργάνωση της χώρας στα πρότυπα αστικού κράτους. Παράλληλα οργάνωσε αξιόμαχο στρατό, τον οποίο εκμεταλλεύθηκε στις πολεμικές συρράξεις διπλασιάζοντας την εδαφική έκταση της Ελλάδας²³.

Η τελευταία κυβέρνηση Βενιζέλου είχε να επιδείξει σημαντική πρόοδο όσον αφορά την εσωτερική οικονομική ανασυγκρότηση, όμως η παγκόσμια οικονομική κρίση του 1929 και η βαθιά ύφεση που ακολούθησε επέδρασε καταλυτικά στην ελληνική οικονομία.

Η μεγάλη διεθνής χρηματοπιστωτική κρίση ξεκίνησε με την αδυναμία της Γερμανίας να συνεχίσει να εξυπηρετεί τις δυσβάσταχτες οικονομικές τις υποχρεώσεις από τον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο και εντάθηκε με την κατάρρευση των τιμών των μετοχών στο Αμερικάνικο Χρηματιστήριο της Γουόλ Στριτ. Η οικονομία της Ελλάδας βρέθηκε αμέσως υπό πίεση, καθώς μειώθηκαν δραστικά οι εξαγωγές της (καπνά και άλλα γεωργικά προϊόντα), όπως επίσης και τα εμβάσματα από τους Έλληνες της Αμερικής που εκείνη την εποχή ήταν σημαντικός οικονομικός παράγοντας για την χώρα. Οι δύο αυτές δυσμενείς εξελίξεις επιδείνωσαν το εξωτερικό ισοζύγιο συναλλαγών, ασκώντας αφόρητες πιέσεις στην δραχμή. Ο Βενιζέλος αποφάσισε να δώσει την μάχη της δραχμής: αν η δραχμή δεν παρέμενε ισχυρή έναντι της στερλίνας και των άλλων νομισμάτων, θα του ήταν αδύνατο να

²² «Ελευθέριος Βενιζέλος», <http://el.wikipedia.org>

²³ «Η πολλαπλή προσφορά του Ε.Βενιζέλου στην Ελλάδα», εφημερίδα Καθημερινή, διαθέσιμο στο <http://news.kathimerini.gr>

εξυπηρετήσει το ήδη διογκωμένο δημόσιο χρέος. Αν δηλαδή γινόταν η υποτίμηση της δραχμής, τότε το εξωτερικό χρέος σχεδόν θα διπλασιαζόταν. Ο συνεπέστερος επικριτής της κυβερνητικής πολιτικής, εκτός από τον Δημήτριο Μάξιμο, ήταν τότε ο Κυριάκος Βαρβαρέσος, ειδικός σύμβουλος της τράπεζας της Ελλάδος και ένας από τους κορυφαίους Έλληνες οικονομολόγους του Μεσοπολέμου.

Η πολιτική του Βενιζέλου για τη διατήρηση των υφιστάμενων νομισματικών ισορροπιών ανάγκαζαν την Τράπεζα της Ελλάδος να χρησιμοποιεί τα αποθέματα της σε χρυσό και συνάλλαγμα για να στηρίζει την δραχμή. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα να εξανεμιστούν πολύ σύντομα τα μικρά αποθεματικά της, φέρνοντας το οικονομικό επιτελείο της Ελλάδας στις αρχές του 1932 σε πολύ δύσκολη θέση. Παράλληλα το κράτος φορολογούσε τις εισαγωγές και μείωνε τις δραχμές στην αγορά, προσπαθώντας να ελέγξει τις συνεχείς κερδοσκοπικές πιέσεις που δεχόταν η Ελλάδα. Η μόνη πιθανή λύση από το διαφαινόμενο αδιέξοδο, ήταν ο εξωτερικός δανεισμός, όχι πια για χρηματοδότηση έργων, αλλά για την στήριξη της δραχμής με ξένο συνάλλαγμα.

Ο Ελευθέριος Βενιζέλος αποφάσισε να χειριστεί το θέμα προσωπικά και να εξασφαλίσει τα εξωτερικά δάνεια που θα στήριζαν την νομισματική του πολιτική. Ταξίδεψε τον Ιανουάριο του 1932 διαδοχικά σε Ρώμη, Παρίσι, Λονδίνο ζητώντας ένα δάνειο 50 εκατομμυρίων δολαρίων για τα επόμενα τέσσερα χρόνια, αλλιώς η Ελλάδα θα εγκατέλειπε τον νόμο του χρυσού και θα βυθιζόταν στην αναξιοπιστία και στην κοινωνική αναταραχή. Τον Μάρτιο συνεδρίασε στο Παρίσι η Δημοσιονομική Επιτροπή όπου ανάμεσα στα άλλα, θα συζητιόταν και το θέμα της Ελλάδας. Στο τρίμηνο που είχε περάσει ουσιαστικά όλες οι εξαγωγές της Ελλάδας είχαν "παγώσει" και η τράπεζα της Ελλάδος είχε δώσει το 1/3 των αποθεματικών της σε συνάλλαγμα στο κράτος έτσι ώστε αυτό να ανταπεξέλθει στις δανειακές υποχρεώσεις του.

Ο τρόπος παρουσίασης των Ελληνικών προβλημάτων και αναγκών από τον ίδιο τον Ελευθέριο Βενιζέλο δεν έπεισε την Δημοσιονομική Επιτροπή, που θεώρησε ότι η Ελλάδα δεν έκανε καμία θυσία, αντιθέτως ήθελε να μεταβιβάσει τα προβλήματα της στους πιστωτές της. Ο Ελευθέριος Βενιζέλος συνέχισε να ζητά απεγνωσμένα βοήθεια τον Απρίλιο του 1932 στο Συμβούλιο της Κοινωνίας των Εθνών από τους υπουργούς Εξωτερικών της Βρετανίας και της Γαλλίας, χωρίς όμως κάποιο

χειροπιαστό αποτέλεσμα, εκτός από αόριστες υποσχέσεις και ευχολόγια. Δεν υπήρχε πλέον χρόνος για διαπραγματεύσεις και αναμονή.

Την Τετάρτη 27 Απριλίου 1932, η Ελλάδα εγκατέλειψε επισήμως τον «κανόνα του χρυσού». Η δραχμή υποτιμήθηκε ραγδαία και στις 5 Μαΐου η ισοτιμία της με την στερλίνα έπεσε από τις 456 δραχμές στις 539. Τον ίδιο μήνα το κράτος επισημοποίησε την χρεοκοπία του κηρύσσοντας παύση πληρωμών. Το κύρος του Βενιζέλου είχε πληγεί ανεπανόρθωτα στην λαϊκή συνείδηση, ενώ ένα πανελλαδικό απεργιακό κύμα παρέλυε την χώρα. Στις 21 Μαΐου 1932, ο Ελευθέριος Βενιζέλος παραιτήθηκε από πρωθυπουργός δηλώνοντας δημοσίως πως δεν θα επέστρεφε αν δεν ενισχυόταν η εκτελεστική εξουσία και δεν περιοριζόταν η ελευθεροτυπία²⁴.

²⁴ «Πτώχευση της Ελλάδας, 1932», <http://el.wikipedia.org> & στοιχεία από το άρθρο «1911-1924: Διακυβέρνηση μετ' εμποδίων», διαθέσιμο στο <http://www.ethnos.gr/article.asp?catid=22733&subid=2&pubid=133199>

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ

Η ΠΡΟΣΦΑΤΗ ΙΣΤΟΡΙΑ

3.1. ΤΑ ΑΙΤΙΑ ΤΗΣ ΔΙΕΘΝΟΥΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ ΚΡΙΣΗΣ

Η συνεχιζόμενη χρηματοπιστωτική κρίση που ξεκίνησε στα μέσα του 2007 και εντάθηκε από το φθινόπωρο του 2008 έχει σημαντικές επιπτώσεις σε παγκόσμιο επίπεδο τόσο για τη σταθερότητα του χρηματοπιστωτικού συστήματος όσο και για την πραγματική οικονομία. Ήδη από τα μέσα του 2007, η διεθνής οικονομική δραστηριότητα παραμένει σε πτωτική πορεία.

Από τα μέσα του 2008, οι εξελίξεις στην πορεία της παγκόσμιας οικονομίας υπήρξαν ραγδαίες. Η παγκόσμια οικονομική κρίση, με αφετηρία την κρίση στην αγορά ενυπόθηκων δανείων των ΗΠΑ στα μέσα του 2007, επηρέασε σημαντικά τις μετέπειτα εξελίξεις στον χρηματοπιστωτικό τομέα των ανεπτυγμένων οικονομιών και ενέτεινε το κλίμα αβεβαιότητας στις αγορές χρήματος και κεφαλαίου. Άμεση απόρροια ήταν ο περιορισμός της εμπιστοσύνης των επενδυτών, η σημαντική πτώση των τιμών στα βασικά προϊόντα, στην αγορά κατοικιών, καθώς και η συρρίκνωση της πραγματικής οικονομικής δραστηριότητας και της απασχόλησης σε πολλές ανεπτυγμένες χώρες.

Η κρίση δεν οφείλεται σε έναν μεμονωμένο παράγοντα αλλά σε συνδυασμό παραγόντων. Οι παράγοντες αυτοί επέδρασαν πολλαπλασιαστικά ο ένας στον άλλον, δημιουργώντας μια εκρηκτική αρνητική δυναμική και ένα φαύλο κύκλο χρεοκοπιών και πτώσεων των τιμών των περιουσιακών στοιχείων που ξεπέρασε τα όρια των Η.Π.Α. και επεκτάθηκε παγκοσμίως, κυρίως στην Ευρώπη. Τα αίτια είναι πολύ βαθιά και εκτενή. Ωστόσο στη παρούσα εργασία δεν θα επεκταθούμε σε όλους αυτούς τους παράγοντες αλλά θα δώσουμε έμφαση στην αφορμή και συνάμα βασικότερη αιτία απαρχής των γεγονότων.

Η κύρια αιτία της κρίσης φαίνεται ότι είναι η υπερβολική ρευστότητα κεφαλαίων στις ΗΠΑ, η οποία σημειώνεται τουλάχιστον από τις αρχές του 2000,

όταν προκειμένου να αντιμετωπισθεί η χρηματιστηριακή κρίση του διαδικτύου (dot-com bubble), και αργότερα μια πιθανή οικονομική κρίση μετά την επίθεση στους δίδυμους πύργους του WTO στη Νέα Υόρκη το 2001, η Ομοσπονδιακή Τράπεζα των ΗΠΑ (FED), μείωσε το ομοσπονδιακό επιτόκιο στο ιστορικά χαμηλό 1%, και το διατήρησε σε αυτό το επίπεδο για περίπου τρία χρόνια. Αυτή η πολιτική του εύκολου και φθηνού χρήματος, τελικά οδήγησε σε αύξηση της κατανάλωσης με δανεισμό και στην εκδήλωση «φούσκας» στην αγορά κατοικίας μια που η χορήγηση στεγαστικών δανείων για την αγορά κατοικίας ήταν μια εύκολη υπόθεση για οποιονδήποτε ήθελε να επωφεληθεί από αυτή τη συγκυρία. Άμεση επίπτωση ήταν η συνεχής αύξηση των τιμών των κατοικιών.

Από το 2000 και έπειτα, η αξία των κατοικιών αυξάνονταν περίπου 10% το χρόνο, και φυσικά, τόσο ο κατασκευαστικός κλάδος, όσο και οι σχετικοί με τη στέγαση κλάδοι, αποκόμισαν μεγάλα κέρδη, και συνεισέφεραν σημαντικά στην αύξηση του εθνικού πλούτου, όπως αυτός εκφράζεται από το ΑΕΠ. Όσοι δεν είχαν αγοράσει κατοικία, ή έστω δεν είχαν αναχρηματοδοτηθεί με τους νέους ευνοϊκότερους όρους, προσπάθησαν να εμπλακούν στο σύστημα και να χρηματοδοτηθούν. Για να λειτουργήσει ο μηχανισμός αυτός παροχής δανείων, έπρεπε να χαλαρώσουν τα κριτήρια παροχής των δανείων αυτών, όπως και έγινε. Δηλαδή, χορηγήθηκαν στεγαστικά δάνεια σε ανθρώπους με περιορισμένες πιστοληπτικές ικανότητες, δηλαδή χορηγήθηκαν τα subprimes. Χορηγήθηκαν δάνεια ακόμη και σε ανέργους χωρίς περιουσιακά στοιχεία.

Προκειμένου οι τράπεζες να αυξάνουν ολοένα και περισσότερο τη ρευστότητά τους, και κατ' επέκταση τις δυνατότητες χορήγησης περισσότερων δανείων, άρχισαν να τιτλοποιούν τα ενυπόθηκα δάνεια που είχαν χορηγήσει και να δημιουργούν ομόλογα, τα οποία πουλούσαν στη συνέχεια. Η τιτλοποίηση / χρεογραφοποίηση (securitization) πήρε την ονομασία της από το γεγονός ότι τα χρηματοοικονομικά εργαλεία που χρησιμοποιούνται για την άντληση κεφαλαίων, είναι οι τίτλοι χρέους²⁵. Τα ομόλογα που δημιουργούνταν, τα Colateralized Dept

²⁵ «Η κρίση των ενυπόθηκων στεγαστικών δανείων υψηλού επιχειρηματικού κινδύνου: τα αίτια και οι μηχανισμοί της», Σ. Βούλγαρης, Ν. Τριανταφυλλόπουλος, Σειρά Ερευνητικών Εργασιών, 15(12): 221–236, διαθέσιμο στο http://www.prd.uth.gr/uploads/discussion_papers/2009/uth-prd-dp-2009-12_gr.pdf

Obligations (CDO s), το πιο διαδεδομένο από τα τοξικά παράγωγα που μας έφεραν το κραχ του 2008, πρόκειται για ένα συμβόλαιο, έναν χάρτινο τίτλο, που είναι χτισμένος πάνω σε άλλους χάρτινους τίτλους, π.χ. ομόλογα, δάνεια που έχουν συνάψει άλλοι, και άλλα περιουσιακά στοιχεία σταθερής απόδοσης και τα οποία αντιπροσωπεύουν διαφορετικούς τίτλους χρέους. Οι διαφορετικοί τύποι χρέους που εμπεριέχονται σε ένα CDO κουβαλούν ένα βαθμό ρίσκου. Δηλαδή, βασίζονταν στις προσδοκίες απολαβής των δανειακών οφειλών που θα απέφεραν υψηλό κέρδος. Έτσι τα CDO s τροφοδότησαν με ρευστό την αγορά²⁶.

Έτσι, με βάση την τιτλοποίηση εξαιρετικά επισφαλών δανείων που παρέχονταν αρχικά, δημιουργήθηκαν δευτερογενείς αγορές, οι οποίες ουσιαστικά διαπραγματεύονταν αυτές τις επισφάλειες. Σε κάθε μια από αυτές τις αγορές η κερδοσκοπία γιγαντώθηκε, αυξάνοντας δραματικά το συνολικό πιστωτικό κίνδυνο. Η κατάρρευση όλου αυτού του χωρίς θεμέλια εγχειρήματος ήταν φανερή και δεν θα αργούσε να φτάσει.

Από το 2004 έως το 2006, το επιτόκιο παρέμβασης στις Η.Π.Α. αυξήθηκε από το 1% στο 5,25%, κάτι που οδήγησε και σε επιβράδυνση στην αγορά κατοικίας. Τα πρώτα σημάδια της κρίσης εμφανίστηκαν το καλοκαίρι του 2006 όταν οι τιμές των κατοικιών στις Η.Π.Α. σταμάτησαν να ανεβαίνουν. Οι χρεοκοπίες πολλών νοικοκυριών, που προηγουμένως είχαν πάρει στεγαστικά δάνεια χαμηλής πιστοληπτικής αξιολόγησης (subprime), άρχισαν να πληθαίνουν σε επίπεδα ρεκόρ, καθώς τα επιτόκια αυξάνονταν. Το μεγαλύτερο μέρος αυτών των δανείων είχε προηγουμένως τιτλοποιηθεί και πουληθεί σε αμοιβαία κεφάλαια, άλλες τράπεζες και επενδυτές ανά τον κόσμο. Έτσι, οι πρώτες επιπτώσεις των χρεοκοπιών των νοικοκυριών άρχισαν να γίνονται εμφανείς στην αγορά τιτλοποιημένων ομολόγων subprime. Χρηματοπιστωτικά ιδρύματα σε όλο τον κόσμο άρχισαν σταδιακά να αντιλαμβάνονται ότι τα περιουσιακά τους στοιχεία που βασίζονταν σε στεγαστικά δάνεια subprime, δεν άξιζαν όσο πίστευαν, είχαν τιμολογήσει λάθος τον κίνδυνο που συνδεόταν με αυτά και πλέον ήταν πρακτικά αδύνατο να εκτιμήσουν την αξία τους, καθώς οι σχετικές αγορές κατέρρεαν.

²⁶ «Κρίσης Λεξιλόγιο», Γιάννης Βαρουφάκης, σελ. 31

Αποτέλεσμα των παραπάνω εξελίξεων ήταν η εκδήλωση έντονων πιέσεων στο τραπεζικό σύστημα, αφού η κεφαλαιακή του βάση (τα ακίνητα) είχε χάσει τεράστιο μέρος της αξίας της²⁷. Αφού δεν μπορούσε να παραχθεί πλέον χρήμα, στην αγορά εκδηλώθηκε μεγάλη έλλειψη ρευστότητας. Η «μόλυνση» όλων των δραστηριοτήτων των τραπεζών από τα «τοξικά ομόλογα» καθιστούσε εξαιρετικά δύσκολη την εκτίμηση του ρίσκου στο οποίο αυτές είχαν εκτεθεί. Οι τράπεζες, αβέβαιες πλέον για τις ίδιες τις κεφαλαιακές τους ανάγκες, σταμάτησαν να δανειζούν. Εντός μερικών ημερών, ιδίως μετά την κατάρρευση της Lehman Brothers, που είχε επενδύσει βουναί χρέματος σε αυτά τα «τοξικά παράγωγα», όλο αυτό το ιδιωτικό χρήμα στο οποίο είχε συνηθίσει όλος ο παγκόσμιος χάρτης αποτέλεσε παρελθόν²⁸.

Η κρίση στα ενυπόθηκα δάνεια υψηλού κινδύνου (subprime mortgage loans) επεκτάθηκε και στις εταιρείες ασφάλισης και αντασφάλισης χρεογράφων, δημιουργώντας τελικά χρηματοπιστωτική ασφυξία. Η σημερινή κρίση γεννήθηκε σε ένα μάλλον μικρό κομμάτι της αγοράς κεφαλαίων των ΗΠΑ, τη δευτερογενή ενυπόθηκη αγορά, αλλά γενικεύτηκε σε όλες τις υπόλοιπες αγορές μέσω ενός πολύπλοκου μηχανισμού δημιουργίας δομημένων ομολόγων. Η κρίση αυτή φανέρωσε τις εξαιρετικές αδυναμίες, αλλά και την αναποτελεσματικότητα του παγκόσμιου χρηματοπιστωτικού συστήματος.

Η παγκόσμια κρίση έγινε εμφανής στην ελληνική οικονομία με υστέρηση περίπου δύο τριμήνων σε σχέση με τις άλλες χώρες της Ευρωζώνης. Ο συνδυασμός της διεθνούς κρίσης με τις μακροοικονομικές ανισορροπίες και τα χρόνια διαρθρωτικά προβλήματα της ελληνικής οικονομίας (υψηλό δημοσιονομικό έλλειμμα και χρέος, φθίνουσα ανταγωνιστικότητα, μεγάλο άνοιγμα στο ισοζύγιο εξωτερικών συναλλαγών, ακαμψίες στις διάφορες αγορές) επηρέασαν σημαντικά την πραγματική οικονομία, ενώ διόγκωσαν το κόστος δανεισμού του δημοσίου. Η σταδιακή επιβράδυνση του ρυθμού ανάπτυξης είχε αρχίσει να διαφαίνεται από τις αρχές του 2008. Ειδικότερα όμως από το τέλος του 2008 και τις αρχές του 2009, ο ρυθμός

²⁷ «Το χρονικό της διεθνούς και συνακόλουθης ελληνικής και ευρωπαϊκής κρίσης: αίτια, επιπτώσεις, αντιδράσεις, προοπτική», Γ.Α. Χαρδούβελη, διαθέσιμο στο <http://external.webstorage.gr/images/Books-PDF/9789601423432.pdf>

²⁸ «Κρίσης Λεξιλόγιο», Γιάννης Βαρουφάκης, σελ. 86

ανάπτυξης της ελληνικής οικονομίας διαμορφώθηκε σε αρνητικά ποσοστά με αποτέλεσμα η κατάσταση όλο να χειροτερεύει.

3.2 ONE - ΣΥΜΦΩΝΟ ΣΤΑΘΕΡΟΤΗΤΑΣ ΚΑΙ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ

Πριν μελετήσουμε την ελληνική κρίση χρέους είναι χρήσιμο να εξετάσουμε σύντομα τη δημιουργία της Οικονομικής Νομισματικής Ένωσης (ONE) και αν αυτή επηρέασε τη διαχείριση της κρίσης στην Ελλάδα καθώς επίσης τι ρόλο έπαιξε η ευρωπαϊκή επινόηση που λέγεται «Σύμφωνο Σταθερότητας και Ανάπτυξης» στη διαχείριση της δημοσιονομικής πολιτικής.

Στις 7 Φεβρουαρίου του 1992, δηλαδή 35 χρόνια μετά τη «δημιουργία» της Ευρωπαϊκής Κοινότητας, τα 12 τότε κράτη-μέλη υπέγραψαν στη μικρή ολλανδική πόλη του Μάαστριχτ τη Συνθήκη για την Ευρωπαϊκή Ένωση. Με τη Συνθήκη του Μάαστριχτ καθορίστηκαν τα θεσμικά βήματα και η στρατηγική που έπρεπε να υιοθετηθεί, ώστε η μετάβαση στην ONE να γίνει με ασφάλεια²⁹. Το χρονοδιάγραμμα μετάβασης στην ONE περιελάμβανε τρία διαδοχικά στάδια. Μεταξύ άλλων καθιερώνεται ένα νέο θεσμικό όργανο, εντελώς ανεξάρτητο, η Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα (ΕΚΤ), στην οποία θα ανατεθεί η νομισματική πολιτική της Ένωσης. Κάθε κράτος μέλος της ΕΕ πρέπει να πληροί πέντε κριτήρια σύγκλισης για να είναι σε θέση να περάσει στο τρίτο στάδιο το οποίο αφορά τη γέννηση του ευρώ. Αυτά είναι:

- **σταθερότητα των τιμών:** όσον αφορά το ποσοστό του πληθωρισμού, δεν μπορεί να υπάρχει απόκλιση μεγαλύτερη της τάξης του 1,5% σε σχέση με το μέσο όρο του ποσοστού του πληθωρισμού των τριών κρατών μελών με το χαμηλότερο πληθωρισμό,
- **επιτόκια:** όσον αφορά τα μακροπρόθεσμα επιτόκια, δεν μπορεί να υπάρχει απόκλιση μεγαλύτερη της τάξης του 2% σε σχέση με το μέσο όρο των επιτοκίων των τριών κρατών μελών με τα χαμηλότερα επιτόκια.

²⁹ «Διεθνείς Οικονομικές Σχέσεις», Γ. Βάμβουκας, σελ.580

- **έλλειμμα:** το έλλειμμα του προϋπολογισμού των κρατών μελών δεν πρέπει να υπερβαίνει το 3% του ΑΕΠ,
- **δημόσιο χρέος:** δεν μπορεί να υπερβαίνει το 60% του ΑΕΠ,
- **σταθερότητα της συναλλαγματικής ισοτιμίας:** οι συναλλαγματικές ισοτιμίες πρέπει να έχουν παραμείνει εντός των επιτρεπτών περιθωρίων διακύμανσης κατά τη διάρκεια των δύο τελευταίων ετών³⁰.

Η έναρξη του τρίτου σταδίου έγινε τη 1^η Ιανουαρίου 1999 αλλά η Ελλάδα εισήλθε στην ΟΝΕ την 1^η Ιανουαρίου 2002.

Το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο προκειμένου λοιπόν να συμπληρώσει και να προσδιορίσει τις διατάξεις της Συνθήκης που αφορούσαν την Οικονομική και Νομισματική Ένωση (ΟΝΕ), ενέκρινε τον Ιούνιο του 1997 το Σύμφωνο Σταθερότητας και Ανάπτυξης (ΣΣΑ), το οποίο είναι ένα κανονιστικό πλαίσιο για τον συντονισμό των εθνικών δημοσιονομικών πολιτικών των χωρών που συμμετέχουν στην ΟΝΕ. Σκοπός του είναι η διασφάλιση δημοσιονομικής πειθαρχίας και ευρωστίας των δημοσίων οικονομικών, απαραίτητη προϋπόθεση για την ομαλή λειτουργία της ΟΝΕ. Με δήλωση του Συμβουλίου τον Μάιο του 1998, το Σύμφωνο συμπληρώθηκε και ενισχύθηκαν οι αντίστοιχες δεσμεύσεις.

Με άλλα λόγια, σύμφωνα με το Σύμφωνο Σταθερότητας και Ανάπτυξης οι χώρες οι οποίες συμμετέχουν στην ΟΝΕ θα πρέπει να επιδεικνύουν δημοσιονομικό έλλειμμα της γενικής κυβέρνησης ίσο με 3% του Ακαθάριστου Εγχώριου Προϊόντος και το ακαθάριστο χρέος (gross dept) της κυβέρνησης να μην ξεπερνά το 60% του ΑΕΠ. Ενώ στις χώρες της Ευρωζώνης που ξεπερνούν τα παραπάνω επίπεδα, το Σύμφωνο Σταθερότητας και Ανάπτυξης απαιτεί η δημοσιονομική τους κατάσταση να βρίσκεται κοντά σε ισορροπία ή να επιδεικνύει πλεόνασμα ώστε να μπορούν να πετυχαίνουν το όριο του 3% όσον αφορά το δημοσιονομικό έλλειμμα κατά την περίοδο φυσιολογικών κυκλικών υφέσεων. (Paul De Grauwe, 2003).

Η βασική κριτική για το Σύμφωνο Σταθερότητας και Ανάπτυξης έγκειται στο γεγονός ότι από τη στιγμή που αποφασίστηκε ότι το κάθε κράτος – μέλος ακολουθεί τη δική του δημοσιονομική πολιτική, παρά το κοινό νόμισμα και τη κοινή

³⁰ «Η ΟΝΕ και το ευρώ», διαθέσιμο στο <http://europa.eu>

νομισματική πολιτική, οι ηγέτες μας κατέληξαν στο συμπέρασμα ότι έπρεπε να μπουν όρια στα ελλείμματα και στα χρέη. Όμως, οι πρώτοι οι οποίοι τα υπερέβησαν όταν οι οικονομίες τους δοκιμάστηκαν από πιέσεις ύφεσης ήταν οι εμπνευστές του Συμφώνου, Γερμανία και Γαλλία.³¹

Όσον αφορά την Ελλάδα, η χώρα εισήλθε στην ΟΝΕ κάνοντας χρήση και της δημιουργικής λογιστικής, όπως αποδείχθηκε εκ των υστέρων, με υψηλό δημόσιο χρέος, με υπερτιμημένη τη δραχμή και, συνεπώς, με μόνιμο ανταγωνιστικό μειονέκτημα, με μειωμένη ανταγωνιστικότητα και, κυρίως, με ένα πολιτικό σύστημα που ανέκαθεν χαρακτηριζόταν από πελατειακές σχέσεις. Συνεπώς, η χώρα εισήλθε στην ΟΝΕ χωρίς να εκπληρώνει τις αναγκαίες προϋποθέσεις τις οποίες πληρούσαν άλλες ανταγωνιστικότερες οικονομίες³². Η Ελλάδα πέτυχε την είσοδό της στο ευρώ με πλαστά στατιστικά στοιχεία όπως αποδείχθηκε τελικά, ένας παράγοντας από τους πολλούς που την οδήγησαν στην οικονομική κρίση που βιώνει σήμερα και στην κατάσταση που έχει περιέλθει.

3.3 ΣΥΣΣΩΡΕΥΣΗ ΔΗΜΟΣΙΟΥ ΧΡΕΟΥΣ, ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟΙ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΟΙ ΠΑΡΑΓΟΝΤΕΣ

Όταν η κρίση του 2007-2009 χτύπησε και τη πόρτα της ευρωζώνης, οι αδυναμίες της νομισματικής ένωσης φανερώθηκαν παίρνοντας τη μορφή κρίσης δημοσίου χρέους τόσο για την Ελλάδα όσο και για άλλες περιφερειακές χώρες. Είναι σημαντικό να εξετάσουμε ποιοι παράγοντες συμβάλλουν στη συσσώρευση του δημοσίου χρέους μιας χώρας και πώς αυτή η συσσώρευση οδηγεί νομοτελειακά κάποια στιγμή στη λεγόμενη κρίση χρέους.

Η συνεχής αύξηση των δημοσιονομικών ελλειμμάτων και η συσσώρευση του δημοσίου χρέους οφείλεται τόσο σε οικονομικούς όσο και πολιτικούς παράγοντες. Όσον αφορά τους οικονομικούς παράγοντες, η κυκλική διακύμανση που παρατηρείται στην εξέλιξη των δημοσιονομικών ελλειμμάτων και του δημοσίου

³¹ «Κρίσης Λεξιλόγιο», Γιάννης Βαρουφάκης, σελ. 127

³² «Η Ελλάδα, η ΟΝΕ και η κρίση», Α. Κότιος, σειρά ερευνητικών εργασιών 17 (1): σελ. 1-

χρέους (η οποία θα αναλυθεί παρακάτω) έγινε προσπάθεια να εξηγηθεί μέσα από υποδείγματα ισορροπίας της δημοσιονομικής πολιτικής. Σημείο αναφοράς αποτελεί η θεωρία εξομάλυνσης των φόρων (tax smoothing theory).

Σύμφωνα με τη θεωρία εξομάλυνσης των φόρων, ένα δημοσιονομικό έλλειμμα ή πλεόνασμα μπορούν να χρησιμοποιηθούν για να μειώσουν τη στρέβλωση των κινήτρων που προκαλούνται από το φορολογικό σύστημα. Είναι γνωστό ότι υψηλοί φορολογικοί συντελεστές επιβάλλουν κόστος στην κοινωνία αποθαρρύνοντας την οικονομική δραστηριότητα. Για παράδειγμα ένας φόρος επί των αποδοχών της εργασίας των ατόμων μειώνει το κίνητρο τους για εργασία περισσότερες ώρες. Επειδή ακριβώς αυτό το αντικίνητρο γίνεται πολύ μεγάλο σε υψηλούς φορολογικούς συντελεστές, το συνολικό κοινωνικό κόστος που προκαλείται από τους φόρους ελαχιστοποιείται διατηρώντας η εκάστοτε κυβέρνηση το ύψος των φόρων διαχρονικά σταθερό. Επομένως, η λογική πίσω από τη θεωρία εξομάλυνσης των φόρων είναι η βέλτιστη χρησιμοποίηση των δημοσιονομικών ελλειμμάτων και πλεονασμάτων προκειμένου να ελαχιστοποιηθούν οι στρεβλώσεις (distortions) από τη φορολογία. Για παράδειγμα σε περιόδους ασυνήθιστα χαμηλών εισοδημάτων, όπως υφέσεις, ή ασυνήθιστα υψηλών δαπανών, όπως πόλεμοι, είναι απαραίτητο ένα έλλειμμα προκειμένου οι φόροι να διατηρηθούν διαχρονικά σταθεροί (Mankiw & Taylor, 2007, p. 462).

Μάλιστα ένα εύλογο ερώτημα που προκύπτει είναι εάν είναι όντως σωστό οι εκάστοτε κυβερνήσεις να στηρίζονται στα δημοσιονομικά ελλείμματα προκειμένου να χρηματοδοτήσουν πολέμους. Η απάντηση είναι ναι για δύο λόγους. Ο πρώτος λόγος είναι αναδιανεμητικός. Η χρηματοδότηση μέσω των ελλειμμάτων είναι ένας τρόπος να μετατεθεί το «βάρος» του πολέμου σε αυτούς που θα ζήσουν μετά τον πόλεμο και φαίνεται μόνο δίκαιο για τις μελλοντικές γενιές να μοιραστούν τις θυσίες που απαιτεί ένας πόλεμος. Ο δεύτερος λόγος είναι περισσότερο οικονομικός και αφορά ακριβώς αυτό που αναφέραμε παραπάνω σχετικά με τη μείωση των στρεβλώσεων που προκαλούν οι φόροι (Blanchard, 2009, p.564).

Εκτός όμως από περιόδους πολέμων κατά τους οποίους είναι δυνατόν να παρατηρείται μεγάλη αύξηση των δημοσιονομικών ελλειμμάτων, εξωγενείς διαταραχές (shocks) όπως για παράδειγμα μεταβολές των τιμών του πετρελαίου έχουν σημαντική επίδραση σε τομείς της οικονομίας γεγονός που μπορεί να

οδηγήσει σε μία οικονομική ύφεση και αύξηση της ανεργίας και του πληθωρισμού. Οι εξωγενείς διαταραχές έχουν ως αποτέλεσμα το ύψος των δαπανών να είναι μεγαλύτερο από το μόνιμο επίπεδό τους. Το γεγονός όμως ότι οι εξωγενείς διαταραχές ιδιαίτερα μετά την δεκαετία του 1980 ήταν επίπονες και με μεγάλη χρονική διάρκεια, είχε ως αποτέλεσμα την μακροχρόνια δημιουργία δημοσιονομικών ελλειμμάτων και συσσώρευσης δημοσίου χρέους, κάτι που η θεωρία εξομάλυνσης των φόρων δεν μπορούσε να εξηγήσει (Romer, 2006, p.717).

Η εμφάνιση οικονομικής ύφεσης και ιδιαίτερα μια μη αναμενόμενη μείωση του ρυθμού ανάπτυξης της οικονομίας τείνει να αυξάνει τα δημοσιονομικά ελλείμματα κυρίως επειδή πολλές δημόσιες δαπάνες, όπως για παράδειγμα δαπάνες μεταβιβαστικών πληρωμών για διάφορες κοινωνικές παροχές, παρουσιάζουν μια αντικυκλική συμπεριφορά αφού αυξάνονται αυτόματα λόγω της ύπαρξης των αυτόματων σταθεροποιητών της οικονομίας³³.

Η αύξηση των δημοσίων δαπανών τείνει να είναι ακόμα μεγαλύτερη όταν η οικονομική ύφεση συνοδεύεται από μεγάλες αυξήσεις στην ανεργία λόγω της αυτόματης αύξησης των δαπανών για επιδόματα ανεργίας. Η συσσώρευση των δημοσιονομικών ελλειμμάτων είναι ακόμα μεγαλύτερη όταν παράλληλα με τη λειτουργία των αυτόματων σταθεροποιητών της οικονομίας οι ασκούντες οικονομική πολιτική είτε αυξάνουν τις δημόσιες δαπάνες, είτε μειώνουν τους φόρους προκειμένου να τονώσουν τη ζήτηση της οικονομίας. Αν στην αύξηση της ανεργίας και στη μείωση της οικονομικής ανάπτυξης προστεθεί και το γεγονός ότι δημιουργείται οικονομική αβεβαιότητα, τότε η αναμενόμενη αύξηση των πραγματικών επιτοκίων της οικονομίας αυξάνει το κόστος δανεισμού της κυβέρνησης και το κόστος εξυπηρέτησης του δημοσίου χρέους με αποτέλεσμα να χειροτερεύει η δημοσιονομική κατάσταση της οικονομίας.

³³ Οι εξωγενείς μετατοπίσεις της ιδιωτικής ζήτησης προστατεύονται αυτόματα, αλλά δεν αντισταθμίζονται τελείως, μέσω δημοσιονομικών μετατοπίσεων. Αυτοί είναι οι λεγόμενοι αυτόματοι σταθεροποιητές της οικονομίας οι οποίοι λειτουργούν εν τη απουσία κάθε μέτρου οικονομικής πολιτικής: ενεργοποιώντας απλώς τον προϋπολογισμό που έχει εγκριθεί από το Κοινοβούλιο, η κυβέρνηση εφαρμόζει μια αντικυκλική δημοσιονομική πολιτική, αμβλύνοντας τόσο τις υφέσεις όσο και την οικονομική επέκταση (Burda, 2007, σ.605).

Τα μεγάλα και επίμονα όμως δημοσιονομικά ελλείμματα που παρατηρήθηκαν την περίοδο των δεκαετιών 1980 και 1990 σε πολλές χώρες ωθήσανε τις έρευνες της οικονομικής επιστήμης στην εξέταση της αλληλεπίδρασης μεταξύ των οικονομικών πολιτικών και των οικονομικών. Το γεγονός αυτό αποτελεί και τον ορισμό της νέας πολιτικής οικονομίας (new political economy). Η νέα πολιτική οικονομία επικεντρώνεται κυρίως στο ερώτημα πώς οι πολιτικοί και οι πολιτικές που ακολουθούνε επηρεάζουνε τα οικονομικά αποτελέσματα και χαρακτηρίζεται από τον τρόπο που προσεγγίζει το ερώτημα αυτό. Πρόκειται για το επιστημονικό πεδίο που ασχολείται με την εφαρμογή των οικονομικών εργαλείων στην πολιτική. Σε αυτό το πλαίσιο εργασίας, οι πολιτικοί δεν θεωρούνται καλοπροαίρετοι κοινωνικοί σχεδιαστές, αλλά μελετώνται ως άτομα που μεγιστοποιούν τις αντικειμενικές τους συναρτήσεις, δεδομένων των περιορισμών που υφίστανται και των πληροφοριών που διαθέτουν. Με παρόμοια λογική, οι ψηφοφόροι δεν θεωρούνται ιδανικοί πολίτες υψηλού πολιτικού επιπέδου ούτε ειδικοί μηχανικοί πολιτικού σχεδιασμού, αλλά μελετώνται ως ορθολογικοί οικονομικοί φορείς (Drazen, 2000, p.5-7, Romer, 2006 p.717).

Ο ένας κλάδος της νέας πολιτικής οικονομίας χρησιμοποιεί οικονομικά εργαλεία για να κατανοήσει θέματα που παραδοσιακά φιλοξενούσε η πολιτική επιστήμη, όπως η συμπεριφορά των υποψήφιων πολιτικών και των ψηφοφόρων. Ο δεύτερος κλάδος - στον οποίο θα εστιάσουμε το ενδιαφέρον μας - ασχολείται με τη σημασία των πολιτικών δυνάμεων στα παραδοσιακά οικονομικά θέματα. Προφανώς, το πιο σημαντικό ερώτημα που προκύπτει από αυτές τις εργασίες είναι το πώς η πολιτική διαδικασία μπορεί να παράγει αναποτελεσματικά αποτελέσματα. Πιο συγκεκριμένα, η νέα πολιτική οικονομία ξεκινά από τη παρατήρηση ότι οι παρατηρούμενες πολιτικές διαφέρουνε από τις βέλτιστες οικονομικές πολιτικές. Μέσα από θετικές θεωρίες η νέα πολιτική οικονομία εξετάζει πώς οι πολιτικοί περιορισμοί μπορούνε να εξηγήσουνε την επιλογή των οικονομικών πολιτικών που διαφέρουνε από τις βέλτιστες πολιτικές καθώς και τις επιπτώσεις των πολιτικών αυτών στην οικονομία³⁴ (Drazen, 2000 p.5-7, Romer, 2006 p.718)

³⁴ Οι πολιτικοί περιορισμοί αναφέρονται στους περιορισμούς που προκύπτουνε λόγω της σύγκρουσης συμφερόντων και στην ανάγκη να γίνουνε συλλογικές επιλογές παρά την ύπαρξη αυτών των συγκρούσεων (Drazen, 2000, p.5-7)

Μια ενδεχόμενη πηγή αναποτελεσματικότητας της οικονομικής πολιτικής η οποία μπορεί να οδηγήσει σε μεροληψία υπέρ των δημοσιονομικών ελλειμμάτων και του δημοσίου χρέους αποτελεί το γεγονός ότι οι πολιτικοί αλλά και οι ψηφοφόροι μπορεί να μην γνωρίζουν ποια είναι η βέλτιστη οικονομική πολιτική. Το ενδεχόμενο ορισμένα άτομα να έχουν ελλιπή πληροφόρηση καθώς και ετερογενή αντίληψη της έννοιας των οικονομικών μπορεί να τους οδηγήσει στην υποστήριξη και στην υιοθέτηση οικονομικών πολιτικών που οδηγούν σε μεροληψία υπέρ του δημοσίου χρέους. Το γεγονός ότι τα άτομα που αποτελούνε και τους ψηφοφόρους μπορεί να διακατέχονται από δημοσιονομική αυταπάτη (fiscal illusion) έχει ως αποτέλεσμα τα άτομα να αναγνωρίζουν μόνο τα άμεσα οφέλη που προκύπτουν από τις υψηλότερες δημοσιονομικές και καταναλωτικές δαπάνες καθώς και από τους μειωμένους φόρους. Παραβλέπουν όμως και δεν αντιλαμβάνονται το μελλοντικό κόστος που αντικατοπτρίζεται με τη μορφή υψηλότερων φόρων και χαμηλότερων δημοσιονομικών δαπανών που απαιτούνται για να ικανοποιηθεί ο κρατικός προϋπολογισμός (Drazen, 2000, p.690-691, Romer, 2006 p. 718-719).

Επιπλέον, επειδή το χρέος αποτελεί μια μεταβλητή η οποία συνδέει παρελθούσες και μελλοντικές οικονομικές πολιτικές, χρησιμοποιείται κυρίως ως μέσο στρατηγικής από την εκάστοτε κυβέρνηση με σκοπό να επηρεάσει τις επιλογές και τις δραστηριότητες της διαδόχου της στην εξουσία. Οι σχεδιαστές οικονομικής πολιτικής οι οποίοι εναλλάσσονται στην εξουσία είναι δυνατό να έχουνε διαφορετικές προτιμήσεις τόσο για τη σύνθεση των δημοσίων δαπανών όσο και για το ύψος των δημοσίων δαπανών. Οι διαφωνίες αυτές εμμέσως αντικατοπτρίζουν τις διαφωνίες μεταξύ των ορθολογικών πολιτών και τις διαφορετικές προτιμήσεις τους όσον αφορά τη σύνθεση και το ύψος των δημοσιονομικών δαπανών, γεγονός που υποδηλώνει την ύπαρξη πολιτικής πόλωσης στην κοινωνία. Ο βαθμός της πολιτικής πόλωσης είναι καθοριστικός παράγοντας για το μέγεθος των δημοσιονομικών ελλειμμάτων και του δημοσίου χρέους που θα συσσωρευτεί στην οικονομία.

Το παραπάνω συμβαίνει γιατί η εκάστοτε κυβέρνηση προκειμένου να ικανοποιήσει τις προτιμήσεις των ψηφοφόρων της προβαίνει σε υψηλά δημοσιονομικά ελλείμματα. Με αυτόν τον τρόπο το χρέος χρησιμοποιείται ως στρατηγικό μέσο, αφού με την συσσώρευση υψηλού ποσοστού χρέους η εκάστοτε κυβέρνηση μειώνει τη χρησιμότητα της διαδόχου της στην εξουσία, με την έννοια ότι μειώνει τη δυνατότητα άσκησης της οικονομικής πολιτικής που αυτή επιθυμεί.

Παράλληλα, ειδικότερα όταν η πιθανότητα να επανεκλεγεί το κόμμα που βρίσκεται στην εξουσία είναι μικρή αυτό έχει ως αποτέλεσμα τη δημιουργία υψηλών δημοσιονομικών ελλειμμάτων εφόσον η κυβέρνηση δεν ενδιαφέρεται για το κόστος που συνεπάγεται η συσσώρευση χρέους. Επομένως παρατηρούνται υψηλά δημοσιονομικά ελλείμματα πριν τις εκλογικές περιόδους ενώ παρατηρείται και η εμφάνιση πολιτικών κύκλων (Drazen, 2000, p.691, Philippopoulos and Tzavalis, 1996, p.1-3, Romer, 2006, p.721)

3.4 Η ΕΛΛΑΔΑ ΠΡΙΝ ΤΗΝ ΚΡΙΣΗ

Γενικά η ένταξη των περιφερειακών χωρών στην Ευρωζώνη αποδείχθηκε επισφαλής, αφήνοντας τις χώρες εκτεθειμένες στην κρίση του 2007-2009 και οδηγώντας τελικά σε κρίση δημοσίου χρέους. Δέκα χρόνια μετά την ένταξη της Ελλάδας στην ΟΝΕ διαπιστώνεται η σχεδόν πλήρης αποτυχία του εγχειρήματος. Βέβαιο είναι ότι η χώρα μας εντάχθηκε στην ΟΝΕ απροετοίμαστη.

Το 1979 η Ελλάδα υπογράφει συνθήκη προσχώρησης στην ΕΟΚ και η ένωση ολοκληρώνεται την 1^η Ιανουαρίου του 1981. Η προσχώρηση της Ελλάδας στην ΟΝΕ το 2001 εντάσσει το κράτος σε ένα ευρύτερο πλαίσιο, αυτό της Ευρωπαϊκής Ένωσης, όπου οι οικονομικές αποφάσεις παίρνονται από κοινού. Αν και η πορεία της Ελλάδας στην ΟΝΕ φάνταζε να προχωράει παρά τις δυσκολίες, ωστόσο στο παρελθόν η χώρα είχε δημιουργήσει όλες εκείνες τις προϋποθέσεις οι οποίες θα επέτρεπαν μια οικονομική κατάρρευση ανεξάρτητα από την παγκόσμια κρίση που ξέσπασε³⁵.

Ένας από τους λόγους που συνετέλεσαν στη κρίση του 2010, ήταν το υψηλό ποσοστό του ελληνικού δημοσίου χρέους στο ΑΕΠ, το οποίο αυξήθηκε σημαντικά στη διάρκεια του 2009. Η επιδείνωση του δημοσίου χρέους προήλθε από την αύξηση του εξωτερικού δανεισμού. Υπάρχουν τέσσερις διακριτές φάσεις στη διαδικασία της συσσώρευσης του δημοσίου χρέους από την αποκατάσταση της δημοκρατίας το 1974 έως τη δημοσιονομική κρίση του 2010.

Η πρώτη είναι η περίοδος της προετοιμασίας για την είσοδο στην ΕΟΚ. Πρόκειται για ένα σχετικά σύντομο χρονικό διάστημα που διήρκεσε μεταξύ 1975 και

³⁵ «Η Ελλάδα, η ΟΝΕ και η κρίση», Α. Κότιος, σειρά ερευνητικών εργασιών 17 (1): 1-20

1980, στο οποίο το δημόσιο χρέος ως ποσοστό του ΑΕΠ παρέμεινε χαμηλό και σταθερό. Η δεύτερη φάση, είναι η περίοδος ταχείας συσσώρευσης του χρέους, κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του 1980³⁶. Σε σύγκριση με τη δεκαετία του 1970, η κατανάλωση αυξήθηκε σημαντικά κατά τη δεκαετία του 1980 ενώ οι επενδύσεις μειώθηκαν κατά το ίδιο περίπου ποσοστό (8% επί του ΑΕΠ). Αυτό σημαίνει ότι οι Έλληνες πολίτες κατανάλωναν περισσότερο, ενώ μικρότερο ποσοστό δαπανούνταν για παραγωγικές επενδύσεις, όπως π.χ. την κατασκευή εργοστασίων και αυτοκινητοδρόμων. Και τα δύο αυτά φαινόμενα οφείλονται σε μεγάλο βαθμό στην δραματική αύξηση του δημοσίου χρέους κατά την δεκαετία του 1980 και στον τρόπο με τον οποίο δαπανήθηκαν από τις τότε κυβερνήσεις τα χρήματα που αντλήθηκαν από το δανεισμό. Πράγματι, το ποσοστό των χρημάτων που δαπανήθηκε σε παραγωγικές επενδύσεις, δηλ. δημόσια έργα υποδομής, δεν ξεπέρασε το 25% του συνόλου. Το μεγαλύτερο μέρος των χρημάτων δαπανήθηκε για την αύξηση της μισθοδοσίας στον δημόσιο τομέα, δηλ. περισσότεροι δημόσιοι υπάλληλοι και υψηλότεροι μισθοί, καθώς και για την αύξηση των συνταξιοδοτικών δαπανών, δηλ. περισσότεροι συνταξιούχοι και υψηλότερες συντάξεις.

Οι επενδύσεις μειώθηκαν διότι υπήρχαν λιγότερα ιδιωτικά κεφάλαια για τη χρηματοδότησή τους. Πράγματι, η κυβέρνηση δανειζόταν πουλώντας ομόλογα στους Έλληνες πολίτες, οι οποίοι ουσιαστικά διαμοίραζαν τις αποταμιεύσεις τους μεταξύ ομολόγων που εκδίδονταν από την κυβέρνηση και ομολόγων ιδιωτικών επιχειρήσεων. Ως εκ τούτου, σημειώθηκε μείωση των διαθέσιμων αποταμιεύσεων για τη χρηματοδότηση παραγωγικών επενδύσεων από ιδιωτικές επιχειρήσεις. Και δεδομένου ότι το μεγαλύτερο ποσοστό των χρημάτων που αντλούσε η κυβέρνηση εκδίδοντας ομόλογα δεν δαπανούνταν σε δημόσια έργα υποδομής, το σύνολο των παραγωγικών επενδύσεων του δημοσίου και ιδιωτικού τομέα μειώθηκε³⁷.

Η τρίτη φάση, είναι η περίοδος της σύγκλισης στη δεκαετία του 1990, κατά τη διάρκεια της προετοιμασίας για την είσοδο της Ελλάδας στη ζώνη του ευρώ. Από το 1993 διογκώνεται ο δημόσιος τομέας της οικονομίας. Ωστόσο, λόγω του ότι η οικονομία στόχευε να ικανοποιήσει τα κριτήρια σύγκλισης της συνθήκης του

³⁶ «Προσδιοριστικοί παράγοντες συσσώρευσης δημοσίου χρέους στην Ελλάδα, 1975-2009», Γ. Αλογοσκούφης, 06/04/2013

³⁷ «Η οικονομική κρίση στη Ελλάδα: Μεταρρυθμίσεις και ευκαιρίες σε μια κρίσιμη συγκυρία», Βαγιανός, Βέττας, Μεγύρ, διαθέσιμο στο <http://greekeconomistsforreform.com>

Μάαστριχτ, το χρέος άρχισε να μειώνεται ελαφρά ως ποσοστό του ΑΕΠ και το έλλειμμα έπεσε μέχρι το 1999 κάτω από 3% πετυχαίνοντας τελικά η Ελλάδα να γίνει μέλος της ΟΝΕ.

Η τέταρτη είναι η περίοδος της συμμετοχής στη ζώνη του ευρώ, από το 2000 έως το 2008, πριν από την επιδείνωση της διεθνούς οικονομικής κρίσης με την κατάρρευση της Lehman Brothers³⁸. Το φθινόπωρο του 2004, κατόπιν πίεσης από τη Eurostat το ελληνικό κράτος προχώρησε σε δημοσιονομική απογραφή. Πρόκειται για μια λεπτομερή και δαπανηρή διαδικασία επαλήθευσης και ελέγχου της αξιοπιστίας των δημοσιονομικών στοιχείων που δημοσιοποιεί η αρμόδια αρχή μιας χώρας. Η απογραφή αποκάλυψε αποκρύψεις δαπανών της προηγούμενης κυβέρνησης με αποτέλεσμα να αναθεωρηθούν τα ελλείμματα των προηγούμενων ετών προς τα πάνω. Με την απογραφή αναθεωρήθηκαν τα στοιχεία του ελλείμματος και του χρέους της περιόδου 2000-2004 ως εξής: το δημόσιο έλλειμμα του 2000 από τα επίπεδα του 2% ως προς το ΑΕΠ έφτασε το 4,1%, του 2001 από 1,4% έφθασε στο 3,7%, του 2002 από 1,4% έφτασε στο 3,7%, του 2003 από 1,7% έφθασε στο 4,6% και του 2004 από 1,2% έφθασε στο 5,3%. Παράλληλα, το δημόσιο χρέος του 2000 από το 106,2% ως προς το ΑΕΠ έφθασε στο 114%, του 2001 από 106,9% έφθασε στο 114,7%, του 2002 από 104,7% έφτασε στο 112,5%³⁹.

Το γεγονός αυτό οδήγησε σε μείωση της αξιοπιστίας της χώρας και σε τριετή επιτήρηση από την Ε. Ε. Την ίδια χρονιά η Eurostat προχώρησε σε αναθεώρηση παλαιότερων ελλειμμάτων της Ελλάδας, από τα οποία προέκυπτε ότι η Ελλάδα δεν ικανοποιούσε ποτέ τα κριτήρια σύγκλισης του Μάαστριχτ αφού ακόμα και την κρίσιμη χρονιά του 1999 εξακολουθούσε να έχει έλλειμμα πάνω από 3%. Την τριετία 2004-2007 το χρέος ως ποσοστό του ΑΕΠ μειώνεται ενώ σημειώνονται υψηλοί ρυθμοί ανάπτυξης με το εθνικό εισόδημα να αυξάνεται κατά 12-15 δισ. τον χρόνο. Από το φθινόπωρο του 2008 όμως, λόγω της παγκόσμιας οικονομικής κρίσης που ξέσπασε τότε, η ελληνική οικονομία εκτροχιάζεται και το έλλειμμα άλλα και το χρέος αρχίζουν να αυξάνονται με γρήγορους ρυθμούς.

³⁸ «Προσδιοριστικοί παράγοντες συσσώρευσης δημοσίου χρέους στην Ελλάδα, 1975 – 2009», Γ. Αλογοσκούφης, 06/04/2013

³⁹ «Κρίσης Λεξιλόγιο», Γιάννης Βαρουφάκης, σελ. 157

Τον Νοέμβριο του 2010 η Eurostat προχώρησε σε αναθεώρηση των ελληνικών ελλειμμάτων των τελευταίων ετών. Σύμφωνα με τα στοιχεία αυτά το έλλειμμα του 2006 τοποθετήθηκε στο 5,7% του ΑΕΠ (12,1 δισ. ευρώ), του 2007 στο 6,4% του ΑΕΠ (14,4 δισ. ευρώ), του 2008 στο 9,4% του ΑΕΠ (22,3 δισ. ευρώ) και του 2009 στο 15,4% του ΑΕΠ (36,1 δισ. ευρώ). Αντίστοιχα αναθεωρήθηκε προς τα πάνω και το χρέος, με το χρέος του 2009 να αναθεωρείται στο 126,8% του ΑΕΠ που αντιστοιχεί σε 298 δις ευρώ⁴⁰.

Στο ζήτημα της δημοσιονομικής πειθαρχίας η χώρα απέτυχε παταγωδώς, όπως έδειξαν και οι δραματικές εξελίξεις μετά το 2008. Καθ' όλη την περίοδο μετά την ένταξη τα δημοσιονομικά ελλείμματα της χώρας ήταν σταθερά πάνω από το επιτρεπόμενο όριο του 3% ως προς το ΑΕΠ, με αποτέλεσμα τη συνεχή αύξηση του δημόσιου χρέους. Παρόλο που η χώρα τέθηκε σε επιτήρηση τα έτη 2006-2007, εξήλθε αυτής με νέο μένος δημοσιονομικής σπατάλης, με αποκορύφωμα τα έτη 2008 και 2009. Υπό το βάρος αυτών των συσσωρευμένων χρεών νομοτελειακή ήταν η χρεοκοπία της χώρας. Η συμμετοχή μας στην ΟΝΕ όχι μόνον δεν οδήγησε στο μονοπάτι της δημοσιονομικής σταθερότητας, αλλά δεν απέτρεψε το χειρότερο αποτέλεσμα⁴¹.

Είναι προφανές ότι η διεθνής κρίση σηματοδοτεί μια νέα πέμπτη φάση για την ελληνική μακροοικονομική πολιτική.

3.5 ΤΟ ΧΡΟΝΙΚΟ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΚΡΙΣΗΣ ΧΡΕΟΥΣ ΚΑΙ Η ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗ ΤΗΣ

Η παγκόσμια χρηματοπιστωτική κρίση ήταν φυσικό να μην αφήσει ανεπηρέαστη την Ελλάδα. Όμως οι αρχικές συνέπειες της κρίσης ήταν συγκριτικά ήπιες για τη χώρα μας.

⁴⁰ «Ελληνική κρίση χρέους 2010 – 2013», Βικιπαίδεια, διαθέσιμο στο <http://el.wikipedia.org>

⁴¹ «Η Ελλάδα, η ΟΝΕ και η κρίση», Α.Κότιος, σειρά ερευνητικών εργασιών 17 (1): 1-20

Πρώτον, δεν προκάλεσε ανυπέρβλητα προβλήματα στο ελληνικό τραπεζικό σύστημα λόγω του χαμηλού βαθμού διασύνδεσής του με το αμερικανικό και το βρετανικό σύστημα και επειδή δεν κατείχε σημαντικό ποσοστό «τοξικών» τίτλων.

Δεύτερον, οι επιδράσεις στην πραγματική οικονομία, με εξαίρεση τον τουρισμό και τη ναυτιλία, ήταν σχετικά ήπιες δεδομένου του χαμηλού βαθμού ανοίγματος της ελληνικής οικονομίας. Η κρίση, αν και δεν προκάλεσε, έδωσε ώθηση στην κρίση χρέους της ελληνικής οικονομίας. Η κατάσταση χειροτέρευσε δραματικά το 2009, όταν χωρίς να υπάρχουν τα περιθώρια άσκησης επεκτατικής δημοσιονομικής πολιτικής το δημοσιονομικό έλλειμμα εκτινάχθηκε στο -15,4% ως προς το ΑΕΠ και το δημόσιο χρέος στο 126,8%. Παρόλα αυτά, η χώρα συνέχισε να δανείζεται με σχετικά ευνοϊκούς όρους.

Εν συνεχεία, μια σειρά από αρνητικά γεγονότα όπως οι συνεχείς αρνητικές δηλώσεις για την κατάσταση της χώρας, οι παλινωδίες της οικονομικής πολιτικής, οι διαδοχικές υποβαθμίσεις της πιστοληπτικής ικανότητας της χώρας από του οίκους «αξιολόγησης», κ.α. εκτίνασσαν σταδιακά τα περιθώρια δανεισμού και καθιστούσαν τη χρηματοδότηση του ελληνικού δημοσίου ιδιαίτερα δυσχερή. Την κατάσταση αυτή την εκμεταλλεύτηκαν οι κερδοσκόποι τίτλων και συναλλάγματος⁴².

Τελικά, στα μέσα του 2010, και μετά τις αποκαλύψεις ότι το δημοσιονομικό έλλειμμα της Ελλάδας έκλεισε για το 2009 σε επίπεδα πολύ πάνω από αυτά που θα καθιστούσαν το δημόσιο χρέος βιώσιμο, η ελληνική κυβέρνηση αδυνατούσε να δανειστεί με λογικά επιτόκια από τις αγορές για τη χρηματοδότηση του τρέχοντος δημοσιονομικού ελλείμματος και την αναχρηματοδότηση του χρέους. Αποτέλεσμα ήταν ο άμεσος κίνδυνος χρεοκοπίας και στάσης πληρωμών του Ελληνικού Δημοσίου. Η προσπάθεια της κυβέρνησης να ανακτήσει την αξιοπιστία της χώρας στις διεθνείς αγορές και να πετύχει μείωση των επιτοκίων οδήγησε σε λήψη μέτρων μείωσης των δαπανών, τα οποία δεν κατάφεραν να ανατρέψουν το αρνητικό κλίμα.

Κατόπιν αυτών η Ελλάδα κατέφυγε στη βοήθεια του Διεθνούς Νομισματικού Ταμείου, της Ευρωπαϊκής Ένωσης και της Ευρωπαϊκής Κεντρικής Τράπεζας, που συγκρότησαν από κοινού μηχανισμό βοήθειας για την Ελλάδα. Η ανακοίνωση της προσφυγής στον μηχανισμό στήριξης έγινε στις 23 Απριλίου 2010 από τον πρωθυπουργό ο οποίος βρισκόταν εκείνη την ημέρα στο Καστελόριζο. Η

⁴² «Η Ελλάδα, η ΟΝΕ και η κρίση», Α. Κότιος, σειρά ερευνητικών εργασιών 17 (1): 1-20

χρηματοδότηση από τον μηχανισμό στήριξης έγινε υπό τους όρους ότι η Ελλάδα θα λάβει μέτρα δημοσιονομικής προσαρμογής και, ειδικότερα, υπό τους όρους ότι θα λάβει μέτρα δημοσιονομικής εξυγίανσης. Με τη χρηματοδότηση από το μηχανισμό αποφεύχθηκε ο άμεσος κίνδυνος χρεοκοπίας της Ελλάδας, που θα είχε πιθανές ανεξέλεγκτες συνέπειες και για όλη τη ζώνη του ευρώ⁴³.

Στις 2 Μαΐου αποφασίσθηκε η χορήγηση στην Ελλάδα δανείου ύψους 110 δισεκατομμυρίων ευρώ (80 δις από τις 15 χώρες της ONE και 30 δις από το ΔΝΤ). Το πρόγραμμα προσαρμογής της χώρας μας έλαβε την μορφή «Μνημονίου», το οποίο αναθεωρείται περιοδικά. Με τον όρο «Μνημόνιο» εννοούμε ακριβώς τη παραπάνω δανειακή συμφωνία όπου πάνω στην οποία βασίστηκε ολόκληρη η προβληματική δομή του EFSF (βλέπε παρακάτω). Η συμφωνία αυτή αποδείχτηκε όχι μόνο αναποτελεσματική ως προς το βασικό στόχο της (να βάλει το δημόσιο χρέος της Ελλάδας σε διαχειρίσιμη πορεία) αλλά και εν δυνάμει καταστροφική για την Ευρωζώνη ολόκληρη, συμπεριλαμβανομένων και των πλεονασματικών χωρών⁴⁴.

Ήταν η πρώτη φορά που η ONE κλήθηκε να διαχειριστεί μια κρίση. Λόγω της απουσίας θεσμοθετημένων μηχανισμών διαχείρισης κρίσεων, λόγω της απαγόρευσης από τη Συνθήκη ανάληψης των υποχρεώσεων ενός κράτους της ONE από άλλα κράτη μέλη, λόγω του φόβου δημιουργίας ενός προηγούμενου, αλλά και λόγω της αντίδρασης των πολιτών τους τα κράτη μέλη καθυστέρησαν σημαντικά να αντιμετωπίσουν το ελληνικό ζήτημα. Φόβοι όμως για διάδοση της κρίσης και σε άλλες υπερχρεωμένες χώρες, φόβοι για τις συνέπειες μιας πτώχευσης στα εθνικά τραπεζικά συστήματα, κυρίως της Γαλλίας και Γερμανίας καθώς και ανησυχίες για την εικόνα της Ευρωζώνης και της συνολικής ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης οδήγησαν τις χώρες της ONE να υιοθετήσουν το χρηματοδοτικό σχήμα υπέρ της Ελλάδος. Εν συνεχεία, και με αφορμή τους φόβους για κατάρρευσης και άλλων χωρών της Κοινοτικής περιφέρειας η Ευρωζώνη ανέπτυξε και άλλα μέσα αντιμετώπισης κρίσεων⁴⁵. Το Ταμείο Χρηματοπιστωτικής Σταθερότητας (EFSF) ιδρύθηκε την 9^η Μαΐου 2010, λίγες ημέρες μετά τη δική μας Μνημονιακή Δανειακή Σύμβαση (Μνημόνιο) με σκοπό να σταματήσει τις άσχημες οικονομικές εξελίξεις στην Ελλάδα.

⁴³ «Ελληνική κρίση χρέους 2010-2013», Βικιπαιδεία, διαθέσιμο στο <http://el.wikipedia.org>

⁴⁴ «Κρίσης Λεξιλόγιο», Γιάννης Βαρουφάκης, σελ. 97 & 132

⁴⁵ «Η Ελλάδα, η ONE και η κρίση», Α. Κότιος, σειρά ερευνητικών εργασιών 17 (1): 1-20

Η Ελληνική οικονομία συνέχισε να βρίσκεται σε κατάσταση δημοσιονομικής ανισορροπίας και το επόμενο διάστημα, με αποτέλεσμα ένα χρόνο μετά, τον Ιούνιο του 2011, η κυβέρνηση να καταφύγει στην ψήφιση του μεσοπρόθεσμου προγράμματος (2012 – 2015), που περιελάμβανε νέα μέτρα λιτότητας και περικοπές. Συγκεκριμένα, το μεσοπρόθεσμο προβλέπει μία σειρά από μέτρα για τον περιορισμό των δαπανών και αύξησης των εσόδων. Περιορίζονται μισθολογικές και λειτουργικές δαπάνες και προστίθενται νέα φορολογικά μέτρα. Ιδρύεται οργανισμός Αποκρατικοποιήσεων (Ταμείο Δημόσιας Περιουσίας) με σκοπό την αξιοποίηση της δημόσιας περιουσίας. Στόχος είναι έσοδα 50 δις από αποκρατικοποιήσεις. Επίσης τέθηκε θέμα αξιοποίησης της δημόσιας περιουσίας και αναδιάρθρωσης ή «κουρέματος» του χρέους με σκοπό τη μακροπρόθεσμη μείωση του χρέους σε βιώσιμα επίπεδα.

Μέσα στον Ιούλιο υπήρξε σύνοδος κορυφής της Ευρωπαϊκής Ένωσης για να αντιμετωπιστεί το πρόβλημα χρέους της Ελλάδας αλλά και να εξευρεθούν τρόποι θωράκισης του Ευρώ απέναντι σε κερδοσκοπικές επιθέσεις. Η σύνοδος κορυφής κατέληξε την 21η Ιουλίου σε συμφωνία νέας δανειοδότησης της Ελλάδας. Η συμφωνία περιλάμβανε νέο δάνειο για την χώρα ύψους 158 δις Ευρώ. Από αυτά τα 109 δις θα προέλθουν από την Ε.Ε. και το ΔΝΤ (49 δις από αυτά είναι το υπόλοιπο από το πρώτο πακέτο διάσωσης), 37 δις από τη συμμετοχή του ιδιωτικού τομέα, ενώ άλλα 12 δις θα προέλθουν από την επαναγορά ομολόγων. Ακόμη προβλέπεται η επιμήκυνση από 15 έως και 30 χρόνια των ομολόγων που λήγουν από το άμεσο διάστημα έως το 2020. Μετά την ανακοίνωση της συμφωνίας οι οίκοι αξιολόγησης Fitch και Moody's υποβάθμισαν την Ελλάδα σε καθεστώς περιορισμένης χρεοκοπίας. Στο τέλος Αυγούστου ανακοινώθηκε πως η οικονομία της Ελλάδας βρισκόταν εκτός στόχων, καθώς υπήρχε μεγάλη υστέρηση εσόδων και αύξηση δαπανών.

Στις 23 Οκτωβρίου συγκλήθηκε έκτακτη σύνοδος κορυφής της Ευρωπαϊκής Ένωσης με στόχο την κατάρτιση ενός οριστικού σχεδίου αντιμετώπισης της κρίσης χρέους στην Ευρωζώνη. Η σύνοδος κατέληξε σε συμφωνία που ανακοινώθηκε τα ξημερώματα της 27ης Οκτωβρίου και απέβλεπε σε «κούρεμα» κατά 50% του ελληνικού χρέους και πρόσθετο πακέτο βοήθειας προς την Ελλάδα ύψους 130 δις €. Με βάση την συμφωνία οι ιδιώτες θα αποδεχτούν σε εθελοντική βάση, μείωση της αξίας των ελληνικών ομολόγων που διαθέτουν κατά 50%. Η συμφωνία θα συνοδεύεται από πρόγραμμα δημοσιονομικής προσαρμογής με διάρκεια μέχρι το

2021 και δημιουργία μηχανισμού μόνιμης εποπτείας της Ελλάδας για την συνεχή παρακολούθηση της εφαρμογής των μεταρρυθμίσεων. Μετά από μια σειρά πολιτικών γεγονότων και πρόταση δημοψηφίσματος η οποία απορρίφθηκε εν τέλει, φτάσαμε στο δεύτερο μνημόνιο το οποίο συζητήθηκε στη Βουλή στις 12 Φεβρουαρίου του 2012 και ψηφίστηκε τις πρώτες πρωινές ώρες της 13ης Φεβρουαρίου το οποίο προέβλεπε ακόμη πιο σκληρά και δυσβάσταχτα μέτρα για τον ελληνικό λαό. Μετά και τις εκλογικές αναμετρήσεις της 6^{ης} Μαΐου 2012, οι διαπραγματεύσεις διαρκείας της κυβέρνησης με την τρόικα κατέληξαν στην κατάρτιση του μεσοπρόθεσμου πλαισίου δημοσιονομικής στρατηγικής 2013-2016 (ή τρίτο μνημόνιο). Το πολυνομοσχέδιο κατατέθηκε στη βουλή στις 5 Νοεμβρίου, ενώ υπερψηφίστηκε στις 7 Νοεμβρίου 2012⁴⁶. Τρία χρόνια μετά λοιπόν την εφαρμογή των δύο μνημονίων και τη λήψη των τελευταίων σκληρών οικονομικών μέτρων οι Έλληνες καλούνται να ζήσουν με μισθούς του 2004 - ίσως και παλαιότερων χρόνων - και τιμές προϊόντων και υπηρεσιών που βρίσκονται στο 2012⁴⁷.

Η οικονομική και χρηματοπιστωτική κρίση αποκάλυψε θεμελιώδεις αδυναμίες όσον αφορά την οικονομική διακυβέρνηση της ΟΝΕ. Η οικονομική διακυβέρνηση βασιζόταν στην υπόθεση ότι οι χώρες διαθέτουν επαρκή κίνητρα για να «τηρούν τα οικονομικά τους σε τάξη» και ως εκ τούτου σχεδόν αυτομάτως συνεισφέρουν στο κοινό συμφέρον της ζώνης του ευρώ. Οι αποφάσεις οικονομικής πολιτικής υπόκειντο, στην πράξη, σε χαλαρούς περιορισμούς σε ευρωπαϊκό επίπεδο, ακόμη και στους τομείς όπου υποτίθεται ότι εφαρμόζονταν αυστηροί κανόνες. Οι πιέσεις από τους ομολόγους, δηλαδή πιέσεις που ασκούν τα κράτη μέλη μεταξύ τους για την άσκηση υγιών οικονομικών πολιτικών, ήταν σχεδόν ανύπαρκτες στις ευρωπαϊκές συζητήσεις περί πολιτικής. Επιπλέον, οι χρηματοπιστωτικές αγορές δεν άσκησαν σωστά τον πειθαρχικό τους ρόλο⁴⁸.

Η ΟΝΕ δεν προκάλεσε την ελληνική κρίση. Όμως, οι μηχανισμοί προληπτικής εποπτείας που διαθέτει δεν λειτούργησαν. Επίσης, η εγγενής αδυναμία της να αντιμετωπίσει ασυμμετρικές διαταραχές, καθώς και η απουσία αυτόματων μηχανισμών πρόωξης προειδοποίησης και άμεσης παρέμβασης ευνόησαν την εξέλιξη

⁴⁶ στοιχεία από το χρονικό «Ελληνική κρίση χρέους 2010-2013», <http://el.wikipedia.org>

⁴⁷ «Οδηγός. Η ζωή μας μετά το τρίτο μνημόνιο», Το βήμα, Οικονομία, διαθέσιμο στο <http://www.tovima.gr/finance/article/?aid=483326>

⁴⁸ «Πλαίσιο πολιτικής εντός της ΟΝΕ», διαθέσιμο στο <http://www.ecb.int>

της κρίσης. Για τις μακροοικονομικές ανισορροπίες εντός της ΟΝΕ η ευθύνη ανήκει σε αυτούς που ασκούν την εθνική οικονομική πολιτική. Γνωστοί ήταν οι κίνδυνοι ανταγωνισμού με ισχυρότερες οικονομίες. Γνωστές και οι αναγκαίες πολιτικές προσαρμογής στους νέους όρους παιχνιδιού, τις οποίες το ελληνικό κράτος αρνήθηκε να ασκήσει με τις γνωστές συνέπειες⁴⁹.

⁴⁹ «Η Ελλάδα, η ΟΝΕ και η κρίση», Α. Κότιος, σειρά ερευνητικών εργασιών 17 (1): 1-20

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΕΤΑΡΤΟ

ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ ΚΑΙ ΠΡΟΟΠΤΙΚΕΣ

4.1. ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ ΤΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ ΥΦΕΣΗΣ ΣΕ ΒΑΣΙΚΑ ΜΕΓΕΘΗ ΤΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ

Σύμφωνα με τα πρόσφατα στοιχεία των Εθνικών Λογαριασμών για το ΑΕΠ στο πρώτο τρίμηνο του 2013, η ύφεση συνεχίζεται στην Ελλάδα για έκτο έτος, με υψηλή ένταση. Πιο συγκεκριμένα, το ΑΕΠ υποχώρησε στο πρώτο φετινό τρίμηνο κατά 5,6% σε σύγκριση με την ίδια περίοδο του 2012, όταν υποχώρησε με ελαφρά ταχύτερο ρυθμό (-6,7%), ενώ η πτώση του ήταν ίδιας έκτασης με αυτή στο τελευταίο τρίμηνο του περασμένου έτους (-5,7%). Σε ότι αφορά τις τάσεις στις βασικές συνιστώσες του ΑΕΠ κατά το αρχικό τρίμηνο του 2013, δεν παρουσιάζονται σημαντικές διαφοροποιήσεις σε σχέση με το 2012. Έτσι, η νέα εκτεταμένη μείωση της κατανάλωσης των νοικοκυριών παραμένει ο κύριος προσδιοριστικός παράγοντας της πτώσης του ΑΕΠ στο φετινό τρίμηνο Ιανουαρίου – Μαρτίου.

Σημαντική ήταν και η εξασθένηση της καταναλωτικής ζήτησης των νοικοκυριών αντανακλώντας την επίδραση των νέων δημοσιονομικών μέτρων που περιορίζουν τα εισοδήματα των φυσικών προσώπων και της αυξανόμενης ανεργίας, ελαφρώς μικρότερη όμως σε σύγκριση με την ίδια περίοδο του 2012 (-9,5%). Σωρευτικά από το πρώτο τρίμηνο του 2010, το τελευταίο πριν την εκκίνηση της δημοσιονομικής προσαρμογής, η ιδιωτική κατανάλωση έχει περιοριστεί κατά 27,5%, η δημόσια κατανάλωση κατά 13,3% και η συνολική εγχώρια κατανάλωση κατά 24,8%.

Η κάμψη των εισαγωγών για πέμπτο έτος έχει ως αποτέλεσμα τη συρρίκνωσή τους σε σχέση με το πρώτο τρίμηνο του 2008 κατά 43,6%, που προέρχεται κυρίως από τις λιγότερες εισαγωγές αγαθών (-45,6%) και σε μικρότερο βαθμό από τη μείωση των αγαθών υπηρεσιών (-34,5%).

Ακολούθως, οι συνολικές εξαγωγές παρουσίασαν πτώση της τάξης του 2,6% στο πρώτο τρίμηνο φέτος, σε αντίθεση με την αύξησή τους κατά 4,1% πριν ένα χρόνο. Η υποχώρηση των εξαγωγών επέφερε την επιστροφή τους στα επίπεδα των €8,3-8,4 δις εκ., στα οποία κυμαίνονταν συνεχώς στο πρώτο τρίμηνο της τριετίας 2009 – 2011. Μάλιστα, σε σύγκριση με την ίδια περίοδο του 2008, οι εξαγωγές ήταν φέτος μειωμένες κατά 17,1%, αποκλειστικά λόγω των πολύ χαμηλότερων εξαγωγών υπηρεσιών -35,4% και εξαγωγές αγαθών +1,1%.

Το ποσοστό ανεργίας στην Ελλάδα είναι από τα υψηλότερα των τελευταίων τριάντα ετών αλλά όσο η ελληνική οικονομία εμφανίζει αρνητικούς ρυθμούς μεγέθυνσης, οι προοπτικές για την απασχόληση παραμένουν εξαιρετικά δυσσιώπες. Η διατήρηση της ύφεσης στην ελληνική οικονομία σε υψηλό, παραπλήσιο επίπεδο στο τελευταίο τρίμηνο του 2012 και στις αρχές του 2013, που έπληξε τομείς με σημαντικό μερίδιο στην απασχόληση (Χονδρικό – λιανικό εμπόριο, Κατασκευές, Υπηρεσίες παροχής καταλύματος εστίασης) δεν επέτρεψε τη βελτίωση των δεδομένων στην αγορά εργασίας.

Η απασχόληση ήταν 6,3% χαμηλότερη κατά το πρώτο φετινό τρίμηνο έναντι του αντίστοιχου χρονικού διαστήματος του 2012, υποχώρηση ίδιας έκτασης με αυτή του τέταρτου περυσινού τριμήνου (6,4%), αλλά ηπιότερη αυτής στην περίοδο Ιανουαρίου-Μαρτίου 2013 (-8,5%). Ενδεχομένως η νέα, σημαντική πτώση της απασχόλησης να προήλθε εν μέρει από τις αναπροσαρμογές στο ύψος της αποζημίωσης και στο ελάχιστο χρονικό διάστημα προειδοποίησης ανάλογα με τη διάρκεια προϋπηρεσίας για την πραγματοποίηση απόλυσης, που περιλήφθηκαν στην επικαιροποίηση του δεύτερου Μνημονίου τον Νοέμβριο του 2012. Υπό αυτές τις επιδράσεις, η ανεργία διαμορφώθηκε στο πρώτο τρίμηνο του 2013 στο 27,4% του εργατικού δυναμικού, 4,8 εκατοστιαίες μονάδες υψηλότερα από ότι ένα χρόνο νωρίτερα.

Η ισχυρή αδυναμία της ελληνικής οικονομίας να δημιουργήσει νέες θέσεις εργασίας αντικατοπτρίζεται κυρίως στην αύξηση του αριθμού των ανέργων που βρίσκονται εκτός της αγοράς εργασίας για χρονικό διάστημα μεγαλύτερο από δώδεκα μήνες. Πιο συγκεκριμένα το ποσοστό των μακροχρόνια ανέργων ανήλθε στο 65,6% το α' τρίμηνο του 2013, που είναι 10 εκατοστιαίες μονάδες υψηλότερο εκείνου στο ίδιο χρονικό διάστημα του 2012 (56,5%). Στον αντίποδα, το ποσοστό των νέων

ανέργων περιορίστηκε ελαφρώς, από 24% το α' και το δ' τρίμηνο του 2012 στο 22,8% το πρώτο τρίμηνο του 2013⁵⁰.

4.2. Η ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΣΗΜΕΡΑ

Για να αντιμετωπισθεί σήμερα η οικονομική κρίση, ελήφθησαν σκληρά μέτρα λιτότητας που περιλαμβάνουν μειώσεις των μισθών, των κοινωνικών παροχών, των συντάξεων και άλλων ωφελημάτων των εργαζομένων. Η οικονομική κρίση που μαστίζει τα τελευταία 3 χρόνια την Ελλάδα εκφράζεται με δραματική μείωση του ρυθμού ανάπτυξης, με μεγάλη άνοδο της ανεργίας, με τεράστια δημοσιονομικά ελλείμματα και χρέη. Όμως, παρόλα αυτά τα μέτρα και τις θυσίες του ελληνικού λαού, το χρέος δεν μειώθηκε, αντίθετα η πορεία του χαρακτηρίζεται αυξανόμενη⁵¹ και οι επιτηρητές της χώρας μας απαιτούν συνεχώς νέες περικοπές.

Η δυσaréσκεια της κοινωνίας είναι εντονότερη από ποτέ και εκφράζεται με ποικίλους τρόπους. Το 2011 η αγανάκτηση από την μεγάλη οικονομική ύφεση ήταν έντονη και άρχισε να εκφράζεται με αποδοκιμασίες πολιτικών που εμφανίζονταν σε δημόσιους χώρους, ακόμα και στο εξωτερικό. Στο διάστημα αυτό άρχισαν να ενισχύονται κινήματα πολιτών που δεν συνδέονταν με πολιτικά κόμματα όπως το κίνημα «δεν πληρώνω» που έκανε έντονη την παρουσία του, με τα μέλη του να αρνούνται να πληρώσουν στα διόδια το υψηλό αντίτιμο. Τον Μάιο η συνεχιζόμενη δυσaréσκεια άρχισε να εκφράζεται με ένα νέο κίνημα διαμαρτυρίας που διοργανώθηκε μέσα από σελίδες κοινωνικής δικτύωσης και ονομάστηκε «κίνημα των αγανακτισμένων». Από τότε το σκηνικό δυσφορίας και κατακραυγής δεν έχει αλλάξει.

Δυστυχώς, η επιδείνωση της πραγματικής οικονομίας συνεχίζεται με την ανεργία να καταγράφει νέα ρεκόρ⁵². Συνεχίζεται επίσης η ονομαστική αύξηση του δημοσίου χρέους που έφτασε στα 309 δις. ευρώ τον Μάρτιο του 2013 σύμφωνα με το

⁵⁰ Στοιχεία από την Τριμηνιαία Έκθεση του IOBE «Η Ελληνική Οικονομία (2/13)», αρ. τεύχους 72, Ιούλιος 2013

⁵¹ Βλέπε παράρτημα – πίνακας 1.

⁵² Βλέπε παράρτημα – πίνακας 2.

επίσημο δελτίο Δημοσίου Χρέους που έδωσε στη δημοσιότητα το Υπουργείο Οικονομικών. Τον Δεκέμβριο «έκλεισε» στα 305 δις. ευρώ. Τον Μάρτιο του 2012 ήταν 280,3 δις. ευρώ δηλαδή σε 12 μήνες αυξήθηκε κατά 29 δις. ευρώ και είναι ελαφρά χαμηλότερο –παρά το «κούρεμα» από τα επίπεδα του Μαρτίου του 2010 όταν είχε διαμορφωθεί σε 310,3 δις. ευρώ⁵³.

Η κυβέρνηση προσδοκά το 2013 πρωτογενές πλεόνασμα της γενικής κυβέρνησης 1,1 δις. ευρώ ή 0,6% του ΑΕΠ, που σημαίνει ότι το χρέος της γενικής κυβέρνησης θα σημειώσει περαιτέρω άνοδο. Δεδομένου ότι το αναμενόμενο πρωτογενές πλεόνασμα των 1,1 δις. ευρώ καλύπτει ελάχιστο μέρος των τόκων και καθόλου των χρεολυσίων, συνάγεται ότι το 2013 το δημόσιο χρέος της Ελλάδος θα παρουσιάσει αισθητή αύξηση. Πράγματι, το ΔΝΤ επισημαίνει ότι στην Ελλάδα την περίοδο 2012-2013 το χρέος της γενικής κυβέρνησης ως ποσοστό του ΑΕΠ από 158,5% θα εκτοξευθεί σε 179,5%. Δηλαδή, την περίοδο 2012-2013 το δημόσιο χρέος της χώρας θα σημειώσει περαιτέρω αύξηση κατά 21,5 δις. ευρώ, με αποτέλεσμα από 307 να αναρριχηθεί στα 328,5 δις. ευρώ.

Η αναμενόμενη εντυπωσιακή άνοδος του δημοσίου χρέους κατά τη διάρκεια του 2013 οφείλεται σε «κρυφά δημοσιονομικά ελλείμματα» και σε παλαιά χρέη (ομόλογα) που λήγουν μέσα στο 2013, με συνέπεια η κάλυψή τους να γίνεται με νέο δανεισμό, δανεισμός ο οποίος αναλύεται λεπτομερώς στις σελίδες του Μνημονίου.

Δεδομένης της σφοδρότατης ύφεσης που διέρχεται η εθνική μας οικονομία μετά το 2008 και σε συνδυασμό με τα δυσβάστακτα μελλοντικά χρέη που απορρέουν από τις συμβάσεις των Μνημονίων, η οποιαδήποτε μεσομακροπρόθεσμη μείωση του δημοσίου χρέους θα απαιτούσε σε ορίζοντα εικοσαετίας την επίτευξη μέσω ρυθμών ανάπτυξης τουλάχιστον 5%. Κατ' αυτό τον τρόπο, το κράτος θα συγκέντρωνε τους αναγκαίους φορολογικούς πόρους, ώστε τα πρωτογενή πλεονάσματα να επαρκούσαν για την πολυπόθητη δραστική μείωση του κρατικού χρέους. Και τούτο με την προϋπόθεση ότι οι κυβερνήσεις θα νοικοκύρευαν τη δημόσια διοίκηση, θα χτυπούσαν στη ρίζα της τη διαφθορά και θα περιορίζαν δραστικά τις έκνομες παραοικονομικές

⁵³ «Ελλάδα: Κρίση-Μνημόνιο», οικονομική εφημερίδα Capital, διαθέσιμο στο <http://www.capital.gr/NewsTheme.asp?id=1800853>

δραστηριότητες (φοροδιαφυγή, λαθρεμπόριο, μίζες, ξέπλυμα χρήματος, εισφοροδιαφυγή κ.ά.)⁵⁴.

4.3. ΠΡΟΟΠΤΙΚΕΣ ΚΑΙ ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ ΓΙΑ ΕΞΟΔΟ ΑΠΟ ΤΗ ΚΡΙΣΗ

Η καλή διαχείριση και ο σωστός οικονομικός και κοινωνικός προγραμματισμός στοχεύει στον καθορισμό της οικονομικής και κοινωνικής πολιτικής της χώρας. Κύριος στόχος του οικονομικού είτε κοινωνικού προγραμματισμού πρέπει να είναι η υποστήριξη και η προώθηση της αναπτυξιακής προσπάθειας της χώρας. Είναι ανάγκη να δοθεί έμφαση στην υιοθέτηση μέτρων που οδηγούν στη σταθεροποίηση της οικονομίας. Η κρισιμότητα της δημοσιονομικής μας κατάστασης λόγω των ελλειμμάτων που έχουν συσσωρευτεί, επιβάλλουν άμεση και αποτελεσματική αντιμετώπιση⁵⁵.

Οι οικονομικές πολιτικές που ακολουθήθηκαν τις τρεις τελευταίες δεκαετίες έφεραν την Ελλάδα στη σημερινή χρεοκοπημένη κατάσταση. Πολλά από τα σημερινά δεινά θα μπορούσαν ίσως να είχαν αποφευχθεί, εάν μεταρρυθμίσεις που εφαρμόστηκαν σε άλλες χώρες πολλά χρόνια νωρίτερα, εφαρμόζονταν εγκαίρως και στην Ελλάδα. Η χώρα έμεινε πολύ πίσω, βρέθηκε με ένα μη παραγωγικό δημόσιο τομέα, ένα άνισο και αναποτελεσματικό σύστημα συλλογής φόρων, ένα περιοριστικό και αναποτελεσματικό ρυθμιστικό πλαίσιο στην οικονομία, η ανταγωνιστικότητα της οποίας είναι χαμηλή και μειώνεται συνεχώς⁵⁶. Προκειμένου η Ελλάδα να μπει και

⁵⁴ «Μύθοι και αλήθειες για το πρωτογενές πλεόνασμα», Γ. Βάμβουκας, εφημερίδα Ελευθεροτυπία, διαθέσιμο στο <http://www.enet.gr/?i=news.el.article&id=362973>

⁵⁵ Κορρές Γ., Κόκκινου Α., Τσομπάνογλου Γ., «Ελληνική Οικονομία: Δομή-Διάρθρωση, Δημόσιο Χρέος και Προοπτικές Ανάπτυξης», διαθέσιμο στο http://www.prd.uth.gr/sites/GS_RSAI/CONFERENCE_MAY2011_SITE/PAPERS_MAY2011_PDF_CD/KORRES_G_TSOBANOGLOU_G_KOKKINOU_E_29.pdf

⁵⁶ Βαγιανός Δ., Βέττας Ν., Μεγίρ Κ., (5 Αυγούστου 2010), «Η οικονομική κρίση στην Ελλάδα: Μεταρρυθμίσεις και ευκαιρίες σε μια κρίσιμη συγκυρία», διαθέσιμο στο <http://greekeconomistsforreform.com/>

πάλι σε τροχιά ανάπτυξης, είναι κρίσιμο οι πιθανές μεταρρυθμίσεις να κινηθούν σε δύο βασικούς άξονες:

- βελτίωση των δημόσιων οικονομικών και
- βελτίωση της ανταγωνιστικότητας.

Το πρόβλημα της φτώχειας στην Ελλάδα είναι αρκετά σοβαρό και επηρεάζει περίπου το ένα τέταρτο του πληθυσμού, ιδιαίτερα μετά τη διόγκωση του εξωτερικού δημοσίου χρέους και την όξυνση της κρίσης. Το πρόβλημα της φτώχειας πρέπει να αντιμετωπισθεί συνολικά τόσο από κοινωνική, όσο και από οικονομική άποψη. Δηλαδή, προκειμένου να επιτευχθεί οικονομική και περιφερειακή ανάπτυξη και κοινωνική ευημερία, θα πρέπει να μειωθούν οι υπάρχουσες ανισότητες μεταξύ των διαφόρων ομάδων και ιδιαίτερα μεταξύ των περιφερειών. Ιδιαίτερα, κρίνεται αναγκαίο το Κράτος να ακολουθήσει περισσότερες πρακτικές και πιο αποτελεσματικές πολιτικές για να μπορέσει να βοηθήσει και να στηρίξει τα άτομα τόσο των χαμηλών όσο και των μεσαίων εισοδημάτων που αποτελούν τον μοχλό του εργατικού δυναμικού της χώρας και για να μπορέσει να προωθήσει την περιφερειακή και οικονομική ανάπτυξη του τόπου⁵⁷.

Παράλληλα με τα φαινόμενα της διανομής του εισοδήματος, και της φτώχειας, πρέπει η κυβέρνηση να ασχοληθεί με τη πάταξη του φαινομένου της παραοικονομίας. Μία από τις βασικότερες αιτίες πίσω από τα μεγάλα ελλείμματα του κυβερνητικού προϋπολογισμού της Ελλάδας είναι το φαινόμενο της παραοικονομίας. Οι κυβερνητικές δαπάνες είναι συγκρίσιμες με τον μέσο όρο της Ευρωπαϊκής Ένωσης αλλά τα έσοδα βρίσκονται σε πολύ χαμηλότερο επίπεδο λόγω της φοροδιαφυγής. Υπό αυτήν την έννοια, η φοροδιαφυγή αποτελεί την κύρια αιτία του ελλείμματος στην Ελλάδα. Εάν οι κυβερνήσεις μειώσουν αρκετά το φαινόμενο της παραοικονομίας, και ιδιαίτερα το φαινόμενο της φοροδιαφυγής, θα βελτιώσουν κατά πολύ τα δημοσιονομικά προβλήματα και το δημόσιο χρέος και θα μπορούν να διαθέσουν περισσότερους πόρους σε μια διανεμητική και κοινωνική πολιτική.

⁵⁷ Κορρές Γ., Κόκκινου Α., Τσομπάνογλου Γ., «Ελληνική Οικονομία: Δομή-Διάρθρωση, Δημόσιο Χρέος και Προοπτικές Ανάπτυξης», διαθέσιμο στο http://www.prd.uth.gr/sites/GS_RSAI/CONFERENCE_MAY2011_SITE/PAPERS_MAY2011_PDF_CD/KORRES_G_TSOBANOGLOU_G_KOKKINOUE_29.pdf

Το μέγεθος της παραοικονομίας στην Ελλάδα αποτελεί ένα διαρθρωτικό φαινόμενο πού η έκταση του προσδιορίζεται από τον δημόσιο και ιδιωτικό τομέα⁵⁸. Σημαντικοί κλάδοι, όπως για παράδειγμα το εμπόριο και οι υπηρεσίες στηρίζονταν για πολλά χρόνια στο φαινόμενο της παραοικονομίας (ιδιαίτερα της φοροδιαφυγής). Σύμφωνα με το άρθρο των Βαγιανός Δ., Βέττας Ν., Μεγήρ Κ., «η φοροδιαφυγή είναι σύνηθες φαινόμενο στην Ελλάδα όχι διότι υπάρχει στα γονίδια των Ελλήνων αλλά επειδή δεν έχουν θεσμοθετηθεί αρκετά κίνητρα για την αποτροπή της». Ένας από τους πιο σημαντικούς παράγοντες για τον περιορισμό του μεγέθους της παραοικονομίας θεωρείται η βελτίωση του φορολογικού συστήματος. Με άλλα λόγια, η φορολογική δικαιοσύνη, έτσι ώστε να μπορέσει το φορολογικό βάρος να ανταποκριθεί στα πραγματικά δεδομένα της οικονομίας.

Επίσης, η βελτίωση των στατιστικών στοιχείων και η κατάρτιση των εθνικών λογαριασμών και η εναρμόνιση τους με το Ευρωπαϊκό σύστημα ολοκληρωμένων οικονομικών λογαριασμών. Η βασική διαφορά μεταξύ της Ελλάδας και των Ευρωπαίων εταίρων της έγκειται στα έσοδα και όχι στις δαπάνες. Ενώ το μέγεθος των δαπανών είναι συγκρίσιμο με τον ευρωπαϊκό μέσο όρο, τα έσοδα βρίσκονται σε πολύ χαμηλότερο επίπεδο. Επιπλέον, η αναντιστοιχία όσον αφορά τα έσοδα οφείλεται κυρίως στην ανικανότητα της κυβέρνησης να συλλέγει άμεσους φόρους, δηλαδή φόρους εισοδήματος. Πράγματι, σε μία μέση ευρωπαϊκή χώρα, η κυβέρνηση συλλέγει το 13,4% του ΑΕΠ από άμεσους φόρους ενώ στην Ελλάδα συλλέγει μόνο το 7,9%.

Η παραπάνω αναντιστοιχία δεν προκύπτει επειδή οι φορολογικοί συντελεστές είναι χαμηλότεροι στην Ελλάδα. Μάλιστα, είναι ελαφρά υψηλότεροι από τον ευρωπαϊκό μέσο όρο. Η αναντιστοιχία οφείλεται στην φοροδιαφυγή: αν η κυβέρνηση ήταν σε θέση να συλλέγει άμεσους φόρους σύμφωνα με τον ευρωπαϊκό μέσο όρο, δεν θα σημείωνε έλλειμμα το 2007. Κάτι τέτοιο δεν ισχύει για το 2010, εν μέρει διότι η παγκόσμια οικονομική κρίση επηρέασε αρνητικά τα δημόσια οικονομικά όλων των

⁵⁸ Κορρές Γ., Κόκκινου Α., Τσομπάνογλου Γ., «Ελληνική Οικονομία: Δομή-Διάρθρωση, Δημόσιο Χρέος και Προοπτικές Ανάπτυξης», διαθέσιμο στο http://www.prd.uth.gr/sites/GS_RSAI/CONFERENCE_MAY2011_SITE/PAPERS_MAY2011_PDF_CD/KORRES_G_TSOBANOGLOU_G_KOKKINOUE_29.pdf

χωρών. Ωστόσο, η εξάλειψη της φοροαπαλλαγής θα δημιουργούσε πρωτογενές πλεόνασμα το 2010⁵⁹.

Ταυτόχρονα με τον περιορισμό της φοροδιαφυγής, προκειμένου να δοθεί αναπτυξιακή ώθηση στην οικονομία, πρέπει να μειωθούν οι συντελεστές φορολόγησης έτσι ώστε μέσω των δημοσίων επενδύσεων (πλέον των πόρων ΕΣΠΑ) να υπάρξει ενθάρρυνση των επιχειρηματικών πρωτοβουλιών, μέσω της ελάφρυνσης της φορολογίας. Όρος για την άσκηση οποιασδήποτε αναπτυξιακής πολιτικής αποτελεί η μείωση του μεγέθους του Δημόσιου Τομέα και κυρίως η ποιοτική του βελτίωση, με αξιολόγηση δομών, διαδικασιών και προσώπων⁶⁰.

Πέρα από τη πάταξη της φοροδιαφυγής πρέπει να δοθεί έμφαση στη διαχείριση των δημοσίων δαπανών και του δημόσιου χρήματος γενικότερα. Όσον αφορά συγκεκριμένα τον δημόσιο τομέα της Ελλάδας, το πρόβλημα δεν είναι ότι είναι πολύ μεγάλος αλλά ότι τα χρήματα δεν δαπανώνται αποτελεσματικά. Η ποιότητα, δηλαδή, των δημοσίων υπηρεσιών μπορεί να βελτιωθεί και παράλληλα να εξοικονομηθούν χρήματα. Αυτά τα χρήματα μπορούν να χρησιμοποιηθούν για την χρηματοδότηση άλλων δημοσίων υπηρεσιών, των οποίων η χρηματοδότηση είναι ελλιπής αλλά είναι σημαντικοί για την ανταγωνιστικότητα, όπως π.χ. επενδύσεις σε υποδομές και ανθρώπινο δυναμικό. Αναφορικά για παράδειγμα με τις δαπάνες για υπηρεσίες υγείας και εκπαίδευσης, είναι αναγκαία όχι μόνο η παροχή των υπηρεσιών αυτών, αλλά βασικά η ποιοτική βελτίωση τους, πού μπορεί να πραγματοποιηθεί μέσα από ένα ενιαίο μακροπρόθεσμο σχεδιασμό και φυσικά την αύξηση των σχετικών κοινωνικών δαπανών τόσο για την υγεία όσο και για την παιδεία. Πρέπει να υπάρχουν δείκτες μέτρησης της παραγωγικότητας στον δημόσιο τομέα, όπως συμβαίνει σε κάθε ιδιωτική εταιρεία ενώ οι δημόσιες υπηρεσίες πρέπει να αξιολογούνται με βάση τον τρόπο με τον οποίο επιτυγχάνουν συγκεκριμένους στόχους παραγωγικότητας.

⁵⁹ Βαγιανός Δ., Βέττας Ν., Μεγήρ Κ., (5 Αυγούστου 2010), «Η οικονομική κρίση στην Ελλάδα: Μεταρρυθμίσεις και ευκαιρίες σε μια κρίσιμη συγκυρία», διαθέσιμο στο <http://greekeconomistsforreform.com/>

⁶⁰ «Δεκατρείς προτάσεις για έξοδο από την κρίση», (30/09/2013), μελέτη που εκπόνησε το Ευρωπαϊκό Κέντρο Αριστείας Jean Monnet, εφημερίδα «Το Βήμα», διαθέσιμο στο <http://www.tovima.gr/finance/article/?aid=532550>

Προκειμένου οι Έλληνες πολίτες να έχουν πρόσβαση σε καλά αμειβόμενες θέσεις εργασίας και υψηλά εισοδήματα, και αυτό να συμβαίνει σε βιώσιμη βάση, η οικονομία πρέπει να είναι ανταγωνιστική. Η ανταγωνιστικότητα επιτρέπει σε μία χώρα να απολαμβάνει ευημερία σε βιώσιμη βάση. Κατά τη δεκαετία του 2000, το μέσο εισόδημα των Ελλήνων πολιτών αυξήθηκε σημαντικά. Αυτό συνέβη διότι τη περίοδο 2000-2008, η δημιουργία θέσεων εργασίας και η ανάπτυξη οφείλονταν σε χρηματοδότηση της κυβέρνησης από εξωτερικό δανεισμό. Τώρα που η Ελλάδα δεν μπορεί πλέον να δανείζεται, παρατηρούμε την αισθητή συρρίκνωση των εισοδημάτων.

Η μόνη λύση για την αποφυγή μιας παρατεταμένης κρίσης στην Ελλάδα και για την αύξηση των εισοδημάτων σε βιώσιμη βάση έγκειται στην ενίσχυση της ανταγωνιστικότητας της ελληνικής οικονομίας, η οποία αυτή τη στιγμή είναι η δεύτερη χαμηλότερη στην Ευρωπαϊκή Ένωση των 27. Η κυβέρνηση θα πρέπει να παρέχει ένα σταθερό θεσμικό πλαίσιο που να προάγει τον ανταγωνισμό, τις επενδύσεις και την επιχειρηματικότητα.

Μία οικονομία είναι ανταγωνιστική όταν επιτρέπει στις επιχειρήσεις και στους εργαζόμενους να είναι παραγωγικοί. Όταν η παραγωγικότητα είναι υψηλή, οι επιχειρήσεις μπορούν να πληρώνουν υψηλούς μισθούς, και έτσι τα εισοδήματα είναι υψηλά. Επιπλέον, η οικονομία είναι σε θέση να προσελκύσει επενδύσεις από ξένες επιχειρήσεις, γεγονός που δημιουργεί περισσότερες θέσεις εργασίας και αυξάνει περαιτέρω τα εισοδήματα. Ο κύριος παράγοντας που καθορίζει την ανταγωνιστικότητα είναι το σύνολο των κανόνων που διέπουν τη λειτουργία των αγορών. Αυτοί οι κανόνες πρέπει να προωθούν τον ανταγωνισμό, τις επενδύσεις και την επιχειρηματικότητα. Κανόνες που έχουν σχεδιαστεί καλά και εφαρμόζονται αυστηρά μπορούν να καταστήσουν μία χώρα ανταγωνιστική και εύπορη⁶¹.

Η κυβέρνηση μπορεί να ενισχύσει περαιτέρω την ανταγωνιστικότητα αυξάνοντας τις επενδύσεις της στην παιδεία, όπως αναφέραμε και παραπάνω, και το ανθρώπινο κεφάλαιο. Για να γίνει αυτό, πρέπει να δοθεί σημασία στη βελτίωση της ποιότητας της εκπαίδευσης όλων των βαθμίδων από τη πρωτοβάθμια μέχρι τα

⁶¹ Βαγιανός Δ., Βέττας Ν., Μεγίρ Κ., (5 Αυγούστου 2010), «Η οικονομική κρίση στην Ελλάδα: Μεταρρυθμίσεις και ευκαιρίες σε μια κρίσιμη συγκυρία», διαθέσιμο στο <http://greekeconomistsforreform.com/>

πανεπιστήμια και τα τεχνολογικά ιδρύματα με επαρκή χρηματοδότηση της διδασκαλίας και της έρευνας και σύνδεση των σπουδών και των ερευνητικών προγραμμάτων με τις ανάγκες της κοινωνίας και της οικονομίας.

Επίσης, τομείς όπως ο τουρισμός, ο οποίος ακόμη αναπτύσσεται στην Ελλάδα, η ενέργεια από ανανεώσιμες πηγές (ήλιος – αέρας) και από υδρογονάνθρακες (πιθανά πλούσια κοιτάσματα), η ναυτιλία, και οι νέες τεχνολογίες αιχμής πρέπει να έχουν προτεραιότητα με ισχυρό κίνητρο εγκατάστασης στη χώρα μας τέτοιων επιχειρήσεων η οποία διαθέτει άριστο κλίμα και φυσικό τοπίο⁶².

Τέλος, χρειάζονται επίσης μέτρα άμεσης απόδοσης όπως: η ενεργοποίηση των μηχανισμών απορρόφησης και αξιοποίησης των πόρων του ΕΣΠΑ, η άμεση αύξηση της ρευστότητας με δάνεια και χαμηλότερα επιτόκια προς τις επιχειρήσεις, η επίσπευση των ιδιωτικοποιήσεων και της αξιοποίησης της Δημόσιας Περιουσίας, η ταχύτατη δημιουργία Επενδυτικού Ταμείου, η επανεκκίνηση εκτέλεσης των μεγάλων έργων και η αναμόρφωση του συστήματος κρατικών ρυθμίσεων που αφορούν κυρίως τις επιχειρήσεις (δανειοδότηση, έλεγχος, παρακολούθηση κλπ).

Συμπερασματικά θα μπορούσαμε να πούμε ότι είναι αναγκαία η πραγματική εφαρμογή των νόμων προς όλες τις κατευθύνσεις, η σταθεροποίηση των κανόνων και η τήρηση των διαδικασιών μια που η ατιμωρησία και η καθυστερημένη εφαρμογή των νόμων και των κανόνων, ακόμη και από τη δικαιοσύνη, σε αυτό το κράτος οδηγεί συχνά στην ανομία και στη διαφθορά.

⁶² «Δεκατρείς προτάσεις για έξοδο από την κρίση», (30/09/2013), μελέτη που εκπόνησε το Ευρωπαϊκό Κέντρο Αριστείας Jean Monnet, εφημερίδα «Το Βήμα», διαθέσιμο στο <http://www.tovima.gr/finance/article/?aid=532550>

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Βασικός στόχος της συγκεκριμένης εργασίας είναι ο εντοπισμός των αιτιών και επιπτώσεων της πρόσφατης κρίσης που πλήττει τη χώρα μας, παρουσιάζοντας ένα σύντομο χρονικό. Έγινε επίσης μια προσπάθεια να μελετηθούν τα αποτελέσματα και οι προοπτικές αυτής της κατάστασης.

Και επειδή η ιστορία επαναλαμβάνεται, παρατηρούμε ότι έντονοι οικονομικοί κύκλοι, με παρόμοιες επιπτώσεις στην πολιτική και κοινωνική ζωή, όπως αυτές που βιώνουμε σήμερα, και με αρκετά σταθερή περιοδικότητα, έκαναν αισθητή την εμφάνισή τους από τις αρχές του 19ου αιώνα. Στο πλαίσιο αυτό και προκειμένου ο αναγνώστης να έχει μια πλήρη εικόνα θεωρήθηκε χρήσιμη και μια σύντομη ιστορική ανασκόπηση των παγκόσμιων κρίσεων η οποία μας οδήγησε στο εξής συμπέρασμα: Η ανατομία των φάσεων της κρίσης που πέρασε αυτός ο πλανήτης, αποδεικνύει ότι σχεδόν όλες οι κρίσεις ξεσπούν όταν οι χώρες, έπειτα από μακρά περίοδο έκρηξης της οικονομικής τους δραστηριότητας συνοδευόμενης από εισροή κεφαλαίων και υπερτιμημένο εγχώριο νόμισμα, ξαφνικά εισέρχονται στην ύφεση και στη παράλληλη φυγή ξένων και ντόπιων κεφαλαίων.

Εάν παρατηρήσουμε τις περιόδους κρίσεων του ελληνικού κράτους, θα δούμε ότι η Ελλάδα του 1890 προφανώς διαφέρει από αυτή του 1930 και πόσο μάλλον από την Ελλάδα σήμερα. Ωστόσο, υπάρχουν αρκετές ομοιότητες οι οποίες μοιραία οδήγησαν σε κατάσταση οικονομικής κρίσης. Μία βασική ομοιότητα στην οποία οφείλεται η δύσκολη οικονομική κατάσταση της χώρας σε κάθε εποχή είναι το υψηλό δημόσιο χρέος. Μετά από μια σύντομη ανάλυση, οι περισσότερες ενδείξεις συγκλίνουν στο γεγονός ότι η συσσώρευση δημοσιονομικών ελλειμμάτων και δημοσίου χρέους έχει αρνητικές επιδράσεις στα μεγέθη της οικονομίας, επιπτώσεις στη νομισματική πολιτική καθώς επίσης και στο ρόλο της χώρας στην παγκόσμια οικονομία. Οι επιδράσεις αυτές οφείλονται τόσο σε οικονομικούς όσο και σε πολιτικούς παράγοντες ενώ για την δημοσιονομική σταθεροποίηση απαιτείται δημιουργία πρωτογενών πλεονασμάτων κυρίως μέσω της μείωσης των δαπανών η οποία περικλείει πολιτικό κόστος.

Η Ελλάδα εμφανίζεται ιδιαίτερα ευπαθής τόσο σε οικονομικούς όσο και σε πολιτικούς παράγοντες με αποτέλεσμα να παρατηρείται συσσώρευση δημοσιονομικών ελλειμμάτων και δημόσιου χρέους καθώς επίσης και καθυστέρηση ανάληψης συγκεκριμένων μέτρων που θα επιτύχουν δημοσιονομική σταθεροποίηση. Έτσι, σε κάθε περίοδο η δημοσιονομική πολιτική θα μπορούσε να χαρακτηριστεί ανεξέλεγκτη διωγκώνοντας το δημόσιο χρέος και οδηγώντας τη χώρα σε ελλειμματικούς προϋπολογισμούς.

Ένας δεύτερος λόγος που συνέβαλε στην οικονομική κρίση κάθε περιόδου είναι ότι πέρα από την εσωτερική κρίση υπάρχει και μια παγκόσμια οικονομική κρίση η οποία παρασέρνει τα αδύναμα κράτη. Η κατάρρευση του χρηματιστηρίου της Νέας Υόρκης το 1929 και η οικονομική κρίση που ξέσπασε στην Αμερική το 2007, επηρέασαν τις χώρες της Ευρώπης και την Ελλάδα με αποτέλεσμα η ελληνική οικονομία να εισέλθει σε βαθιά περίοδο ύφεσης με αρνητικούς ρυθμούς ανάπτυξης.

Επίσης, το ασταθές πολιτικό σύστημα και η έντονη δυσφορία των Ελλήνων απέναντι σε αυτό είναι άλλο ένα κοινό σημείο των περιόδων αυτών. Σε συνδυασμό με τις οικονομικές στρατηγικές της εκάστοτε κυβέρνησης, οδηγούν σε μια αναποτελεσματική πολιτική για τη χώρα.

Η βασική διαφορά της Ελλάδας του σήμερα με τις προηγούμενες περιόδους είναι ότι πλέον η χώρα ανήκει στη ζώνη του ευρώ, δεν υπάρχει το εθνικό νόμισμα, συνεπώς θεωρητικά είναι πιο δύσκολο να χρεοκοπήσει. Η νομισματική πολιτική ασκείται από την Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα, η επιλογή της υποτίμησης του νομίσματος δεν υφίσταται. Η «λύση» που προτείνεται για τη βελτίωση της ανταγωνιστικότητας της Ελλάδας όταν η υποτίμηση του νομίσματος είναι αδύνατη, είναι η εσωτερική υποτίμηση. Δηλαδή μείωση των τιμών και των μισθών στην ελλειμματική χώρα ώστε τα προϊόντα της να παραμένουν ανταγωνιστικά σε σχέση με της πλεονασματικής χώρας που αναπτύσσεται πιο γρήγορα. Ωστόσο, το σενάριο αυτό αποδείχθηκε αναποτελεσματικό αφού έχει την τάση να βαθαίνει την ύφεση.

Όσον αφορά τις συνέπειες όλων των κρίσεων αυτές είναι αδιαμφισβήτητα όμοιες. Η οικονομική κρίση οδηγεί σε επισφαλή εργασία, ανεργία, και τελικά φτώχεια που οδηγούν στον κοινωνικό αποκλεισμό. Ο πληθωρισμός υπερδιπλασιάζεται. Η ακρίβεια εξελίσσεται σε μείζον κοινωνικό πρόβλημα για όλες τις χώρες και η υψηλή ανεργία απειλεί σοβαρά τις κοινωνίες. Κατά τη διάρκεια της κρίσης οι τράπεζες εμφανίζουν προβλήματα. Η ρευστότητα μειώνεται λόγω των

υψηλών επιτοκίων, είναι δύσκολη η λήψη δανείων. Η άνοδος των τιμών των εμπορευμάτων και των καυσίμων επιφέρουν ακρίβεια και μείωση της αγοραστικής δύναμης των καταναλωτών με αποτέλεσμα να δημιουργείται πτώση της κατανάλωσης.

Συμπερασματικά, μπορούμε να πούμε ότι οι κρίσεις είναι μέρος του συστήματος. Είναι φυσικό επακόλουθο μιας οικονομίας η οποία βρίσκεται σε ακμή κάποια στιγμή να παρακμάσει και να ξεκινήσει πάλι από την αρχή. Το ζήτημα είναι να αναπτύσσονται μηχανισμοί αντιμετώπισης και υγιά, οργανωμένη δημοσιονομική πολιτική. Η προσέγγιση που επέλεξε η Ευρώπη για να αντιμετωπίσει την Κρίση του Ευρώ το 2010, δηλαδή το δικό μας Μνημόνιο και το EFSF για τις υπόλοιπες πτωχευμένες χώρες, αποδείχθηκε περισσότερο μέρος του προβλήματος παρά της λύσης. Επίσης, φαίνεται ότι οι περισσότεροι ηγέτες δεν λαμβάνουν υπόψη τους ότι η κρίση εξελίσσεται παράλληλα και στον τραπεζικό τομέα που έχει μετατραπεί σε μια μαύρη τρύπα που απορροφά και καταστρέφει την οικονομική δυναμική της Ευρωζώνης ολόκληρης.

Η κρίση του 2008 ξεκίνησε και συνεχίζεται στον τραπεζικό τομέα, συνεπώς δεν αφορά μόνο το δημόσιο χρέος αλλά και την πηγή, δηλαδή τις τράπεζες. Τέλος, σαν προέκταση και έναυσμα για περαιτέρω έρευνα θα ήταν ενδιαφέρον να δοθεί απάντηση στο παρακάτω θεμελιακό ερώτημα: Η Ευρώπη προσπάθησε να λύσει την έκφανση της κρίσης που αφορά το δημόσιο χρέος, ασχολήθηκε όμως με εκείνη του τραπεζικού συστήματος;

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Βαρουφάκης Γιάννης, 2011, Κρίσης Λεξιλόγιο, Εκδόσεις Ποταμός
- Βάμβουκας Γ., 2003, «Διεθνείς Οικονομικές Σχέσεις», Εκδόσεις Γ. Μπένου
- Burda, M., Wyplosz, C., 2007, Ευρωπαϊκή Μακροοικονομική, τόμος Β', Gutenberg
- Blanchard, O., 2009, Macroeconomics, Fourth Edition, Prentice Hall Press
- Γεωργακόπουλος Θ., 2005, Εισαγωγή στη Δημόσια Οικονομική, Εκδόσεις Μπένου
- De Grauwe, 2003, Τα οικονομικά της Νομισματικής Ένωσης, Εκδόσεις Παπαζήση
- Drazen, A., 2000, Political economy in macroeconomics, Princeton University Press
- Gilpin Robert, 2002, Παγκόσμια Πολιτική Οικονομία, Εκδόσεις Ποιότητα Princeton University Press
- Mankiw, G., Taylor, M., 2008, Macroeconomics, European Edition, Gutenberg
- Mankiw, G., 2002, Μακροοικονομική Θεωρία, Gutenberg
- Romer, D., 2006, Προχωρημένη Μακροοικονομική, κεφ.11, Τυπωθήτω
- Αλογοσκούφης Γ., (06/04/2013), «Προσδιοριστικοί παράγοντες συσσώρευσης δημοσίου χρέους στην Ελλάδα, 1975 – 2009»
- Βαγιανός Δ., Βέττας Ν., Μεγύρ Κ., (5 Αυγούστου 2010), «Η οικονομική κρίση στην Ελλάδα: Μεταρρυθμίσεις και ευκαιρίες σε μια κρίσιμη συγκυρία», διαθέσιμο στο <http://greekeconomistsforreform.com/>
- Βάμβουκας Γ., (12/05/2013), «Μύθοι και αλήθειες για το πρωτογενές πλεόνασμα», Εφημερίδα Ελευθεροτυπία, διαθέσιμο στο <http://www.enet.gr/?i=news.el.article&id=362973>
- Βιλιάρδος Β., Οικονομία και Πολιτική, διαθέσιμο στο <http://viliardos.capitalblogs.gr/listArticles.asp>
- Βούλγαρης Σ., Τριανταφυλλόπουλος Ν., «Η κρίση των ενυπόθηκων στεγαστικών δανείων υψηλού επιχειρηματικού κινδύνου: τα αίτια και οι μηχανισμοί της», Σειρά Ερευνητικών Εργασιών, 15(12): 221-236, διαθέσιμο στο http://www.prd.uth.gr/uploads/discussion_papers/2009/uth-prd-dp-2009-12_gr.pdf

- Dreher, A., (Oct., 2009), «IMF Conditionality: Theory and Evidence», Public Choice, Vol. 141, No. 1/2 pp. 233-267, διαθέσιμο στο <http://www.jstor.org>
- Κότιος Α., (Απρίλιος 2011), «Η Ελλάδα, η ΟΝΕ και η κρίση», σειρά ερευνητικών εργασιών 17 (1): 1-20
- Κορρές Γ., Κόκκινου Α., Τσομπάνογλου Γ., «Ελληνική Οικονομία: Δομή-Διάρθρωση, Δημόσιο Χρέος και Προοπτικές Ανάπτυξης», διαθέσιμο στο http://www.prd.uth.gr/sites/GS_RSAI/CONFERENCE_MAY2011_SITE/PAPERS_MAY2011_PDF_CD/KORRES_G_TSOBANOGLOU_G_KOKKINOUE_29.pdf
- Philippopoulos Apostolis and Elias Tzavalis and Ben Lockwood, (September 1996), Politics and Fiscal Policy Theory and evidence from Greece
- Σιάτρας Γ., (11/02/2010), «Διεθνής οικονομικός έλεγχος, 112 χρόνια από τη προηγούμενη επιβολή του», διαθέσιμο στο <http://www.eurocapital.gr>
- Χαρδούβελης Γ., «Το χρονικό της διεθνούς και συνακόλουθης ελληνικής και ευρωπαϊκής κρίσης: αίτια, επιπτώσεις, αντιδράσεις, προοπτική», διαθέσιμο στο <http://external.webstorage.gr/images/Books-PDF/9789601423432.pdf>
- Ψαλιδόπουλος Μ., «Από την πτώχευση του 1893 στο Γουδί. Η φούσκα του δανεισμού, η καταστροφική ήττα του 1897, διεθνής οικονομικός έλεγχος και οι προσπάθειες εκσυγχρονισμού.», εφημερίδα Καθημερινή, διαθέσιμο στο <http://portal.kathimerini.gr/features>
- Holloway J., «Κρίση, Φετιχισμός, Ταξική Σύνθεση»
- Wikipedia, «Πτώχευση - χρεωκοπία κράτους: Τι σημαίνει, ποιες οι αιτίες και ποιες οι συνέπειες», διαθέσιμο στο <http://www.eklogika.gr/page/greekcrisis/xreokopia-proxeysi>
- «Η ΟΝΕ και το ευρώ», διαθέσιμο στο <http://europa.eu>
- «Χαρίλαος Τρικούπης: το αδιέξοδο του δανεισμού και η χρεοκοπία», (10/12/2012), διαθέσιμο στο <http://tvxs.gr>
- «29 Δυτικά», Διαδικτυακή πύλη ενημέρωσης, διαθέσιμο στο <http://www.29dytika.gr>
- «Η πολλαπλή προσφορά του Ελ. Βενιζέλου στην Ελλάδα», εφημερίδα Καθημερινή, διαθέσιμο στο <http://news.kathimerini.gr>
- «1911-1924: Διακυβέρνηση μετ' εμποδίων», (25/05/2013), διαθέσιμο στο <http://www.ethnos.gr/article.asp?catid=22733&subid=2&pubid=133199>

- «Οδηγός. Η ζωή μας μετά το τρίτο μνημόνιο», (11/02/2012), Το βήμα, Οικονομία, διαθέσιμο στο <http://www.tovima.gr/finance/article/?aid=483326>
- «Πλαίσιο πολιτικής εντός της ΟΝΕ», διαθέσιμο στο <http://www.ecb.europa.eu/home/html/index.en.html>
- «Ελλάδα: Κρίση-Μνημόνιο», οικονομική εφημερίδα Capital, διαθέσιμο στο <http://www.capital.gr/NewsTheme.asp?id=1800853>
- «Δεκατρείς προτάσεις για έξοδο από την κρίση», (30/09/2013), μελέτη που εκπόνησε το Ευρωπαϊκό Κέντρο Αριστείας Jean Monnet, εφημερίδα «Το Βήμα», διαθέσιμο στο <http://www.tovima.gr/finance/article/?aid=532550>
- Τριμηνιαία Έκθεση του IOBE «Η Ελληνική Οικονομία (2/13)», αρ. τεύχους 72, Ιούλιος 2013

ΙΣΤΟΣΕΛΙΔΕΣ

<http://el.wikibooks.org/wiki/%>

<http://el.wikipedia.org>

<http://www.jstor.org>

www.ecb.europa.eu.gr

<http://www.ecb.int>

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

Πίνακας 1: Ιστορία του ελληνικού χρέους και των ελλειμμάτων (1999 – σήμερα)

	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Δημόσιο χρέος (δισεκατομμύρια €)	118.6	141.0	151.9	159.2	168.0	183.2	195.4	224.2	239.3	263.3	299.7	329.5	355.7
ποσοστό του ΑΕΠ (%)	94.9	104.4	104.7	102.6	98.3	99.8	101.2	107.5	107.2	112.9	129.7	148.3	170.6
Ανάπτυξη (%)	3.4	4.5	4.2	3.4	5.9	4.4	2.3	5.5	3.5	-0.2	-3.1	-4.9	-7.1
Έλλειμμα (% GDP)	3.1	3.7	4.5	4.8	5.7	7.6	5.5	5.7	6.5	9.8	15.6	10.7	9.4

Πηγή: Eurostat

2012 (προβλέψεις)	2013 (προβλέψεις)	2014 (προβλέψεις)
344.6	347.6	349.3
176.7	188.4	188.9
-6.0	-4.2	0.6
6.8	5.5	4.6

Πηγή: Eurostat

Πίνακας 2: Ποσοστό ανεργίας (Ιανουάριος 2010 – Δεκέμβριος 2012)

2010	Ιαν	Φεβρ	Μαρ	Απρ	Μαι	Ιουν	Ιουλ	Αυγ	Σεπτ	Οκτ	Νοεμ	Δεκ
	11.3	12.1	11.6	11.9	12.0	11.6	12.0	12.2	12.6	13.5	13.9	14.8
2011	Ιαν	Φεβρ	Μαρ	Απρ	Μαι	Ιουν	Ιουλ	Αυγ	Σεπτ	Οκτ	Νοεμ	Δεκ
	15.1	15.9	16.2	15.8	16.6	16.0	16.5	18.4	17.5	18.2	20.9	21.0
2012	Ιαν	Φεβρ	Μαρ	Απρ	Μαι	Ιουν	Ιουλ	Αυγ	Σεπτ	Οκτ	Νοεμ	Δεκ
	21.5	21.7	22.1	23.1	23.9	24.7	25.0	25.5	26.2	26.6		

Πηγή: ΕΛ.ΣΤΑΤ